

A PRAXISTÓL
A KODIFIKÁCIÓIG

Csemegi Károly
emlékére
(1826–1899)

A PRAXISTÓL A KODIFIKÁCIÓIG

Csemegi Károly emlékére
(1826–1899)

Csemegi Károly
emlékére

(1826–1899)

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

A PRAXISTÓL A KODIFIKÁCIÓIG

Csemegi Károly
emlékére
(1826–1899)

Osiris Kiadó • Budapest, 2001

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
tudományos kiadványa
Bibliotheca Iuridica
Libri Amicorum 5.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Osiris Kiadó, 2002

© Szerzők, 2002

ISBN 963 389 239 2

ISSN 1218-3814

A nyomdai előkészítés és a sokszorosítás
a Books in Print Bt. munkája

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Mezey Barna</i> : Egy jogászkarrier a 19. században (Csemegi Károly 1826–1899)	9
<i>Horváth Tibor</i> : Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly	24
<i>Erdei Árpád</i> : Csemegi Károly, a büntetőeljárás jog művelője	37
<i>Kabódi Csaba</i> : Csemegi Károly, a magyar börtönügy elfeledett alakja	46
<i>Solt Pál</i> : Csemegi Károly, a kuriai tanácselnök	55
FÜGGELÉK	61
<i>Zinner Tibor</i> : Csemegi Károly és kortársai	63
KÖTETÜNK SZERZŐI	73
JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK	74

ELŐSZÓ

„Látható emléket hiába keressük akár az igazságügyminiszterium, akár a kir. Curia palotájában, a hol nagy alkotásai megszülettek, habár a hivatalviselt férfiak egész sorozatának olajba festett arcképét látjuk itt is, ott is. A Magyar Tudományos Akadémia nap-nap után emlékbeszédekkel ünnepli elhunyt jeleseinek érdemeit, de Csemeginek, a 19. század legnagyobb magyar jogtudósának nem jutott emlékbeszéd az akadémia díszes palotájában. Bár ismételve ajánlották őt: e tudós társaság nem választá meg tagjai közé” – jegyezte meg keserűen Edvi Illés Károly 1904-ben, Csemegi Károlyra emlékezve. Tudjuk, 1926-ban Angyal Pál pótolta az emlékbeszédekre vonatkozó hiányosságot, az utókor pedig bőségesen kárpótolta a jogtudományt a méltatással. Ehhez kívánt hozzájárulni a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténeti Albizottsága is, amikor a Legfelsőbb Bírósággal közösen, 1999. május 7-én, halálának századik évfordulóján tartott emlékkonferencián emlékezett a 19. század nagy kodifikátorára. Most, amikor Csemegi Károly születésének 175. évfordulóján ismét felidézi alakját a jogásztársadalom, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara a konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatának közreadásával tiszteleg egykori díszdoktora előtt.

Mezey Barna

EGY JOGÁSZKARRIER

A 19. SZÁZADBAN

(CSEMEGI KÁROLY 1826–1899)

Csemegi Károly a magyar büntetőjog-tudomány történetének egyik legnagyobb formátumú egyénisége volt.¹ Sikeres ügyvéd és kiváló kodifikátor. Tevékenységének java része arra az időre esett, amikor az új magyar polgári állam jogi alapjait vetette meg a törvényhozás: Törvényalkotó tehetsége kibontakoztatásának kedvezett a politikai környezet. Ahogyan Tarnai János találóan megfogalmazta: „Csemegi Károlyról még... futólagos rajzot sem lehet készíteni az ország viszonyaira való folytonos vonatkozás nélkül. Az ilyen szabású emberek jellemzését nem merítheti ki egyes alkotásainak magukban való leírása. Minden alakításuk, életük systemájának egy mozzanata, az pedig az országrend szerint alakul. Csemegi működése is ilyen volt. Közel ötven éves tevékenysége a legszorosabb kapcsolatban áll összes jogi művelődésünkkel.”²

I. Az életpálya

Nasch Károly 1826. május 3-án született Csongrádon.³ Apja, a korábbi párizsi bankalkalmazott Nasch József Károly falusi kiskereskedő, s ugyan filléres gondjai a családnak nem voltak, gimnáziumi taníttatása után csak magára számíthatott a legidősebb fiú. Hárman voltak testvérek: Károly, Antal és Ignác. Károly 17 évesen búcsúzott el a szülői háztól, hogy a forrongó ország központjába, Pestre utazzon.⁴

¹ Vö. Angyal Pál emlékbeszéde Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1926.

² Tanai János: Csemegi Károly emlékezete. In: *Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29.* Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899, 6–7. o.

³ Vö. *Magyar Életrajzi Lexikon* I. főszerk. Kenyeres Ágnes, Budapest, 1967, 306. o.

⁴ Hajnal H.: *Csemegi Károly, a magyar büntetőtörvénykönyv s a bírói szervezetről szóló törvény megalkotójának élete és működése*, Budapest, 1943, 3–4. o.

Amikor útnak indult, kitűnő szellemi munícióval rendelkezett. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, melyet kiegészített szülei nyelvoktatása. Anyja csak németül beszélt vele, apja kitűnően értette a franciát. A negyedik osztályt kiváló eredménnyel, az osztály eminenseként zárta. A gimnázium első négy osztályát a pesti piaristáknál végezte, ahol együtt tanult Bánffy Dénes báróval, Gajzágó Salamonnal és Funták Sándorral.⁵ Apja 1836-ban tett egy kísérletet: Szegeden katonai reáliskolába íratta, de esztendő múltán Károlyt ismét a piarista gimnáziumban találjuk. A német és francia mellett a latin nyelvet is mesteri fokon sajátította el. Betegsége visszakényszerítette a Tiszap-arti városba, hogy az utolsó két gimnáziumi osztályt Szegeden fejezze be. Ekkor tanult meg olaszul, az önképzőkörben Dante-fordításokat tolmácsolt. A görög már csak afféle kiegészítés volt a nyelvi palettán. Vonzotta a jog: már tizenhat-tizenhét éves korában felbukkant a megyei törvényszék ülésein, olvasmányai között fellelhető a reformkor jogi publicisztikája.⁶

Pesti szobatársa, Korányi Frigyes jóvoltából lehetett házitanító a Fischer családnál, s ez lehetővé tette jogi tanulmányai finanszírozását. Benthamot és Beccariat olvasta, Jehring és Stammer munkáit tanulmányozta. Kedvenc olvasmánya az 1843. évi büntető javaslat és a Code Napoleon. Széles körű műveltségével, öt idegen nyelvismeretével, tájékozottságával elismerést aratott pályatársai között. Aktivitása a társasági élet felől a politika irányába fordult. Korányival, Funtákkal és Gajzágóval létrehozták az egyetemi ifjúság egyesületét, az egyetemi magyar társulatot, melynek engedélyezését azonban tekintélyes professzoruk, Schedel (Toldy) Ferenc sem tudta kijárni a Helytartótanácsnál.⁷ Életrajzírója ezt a munkát, az alapszabályok kidolgozását tarja Csemegi első kodifikációs munkájának.⁸

Feltehetően az illegálisan (vagy inkább: baráti körként) tovább működő társaság hazaias hangulata is közrejátszott abban, hogy Nasch Károly régi családnevét elhagyva Csemegire módosította vezetéknévét.

⁵ Gajzágó Salamon a hetvenes években az állami számvevőszék elnöke, Funták, az ügyvédi kar meghatározó alakja, méltó partnerei a Csemegi Károlynak.

⁶ Hajnal H. 1943. 6–9. o.

⁷ Edvi Illés Károly: Csemegi Károly élete és kora In: *Csemegi Károly művei* – sajtó alá rendezték Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond, Budapest I. Budapest, 1904, VII. o.

⁸ Hajnal 1943. 18. o.

1846-ban, húszévesen már ügyvéd, rövidre rá Csongrád vármegye választott aljegyzője. A megye követeként résztvevője az utolsó rendi országgyűlésnek, támogatója Kossuth Lajos és Deák Ferenc modernizációs programjának. A gyűlés után rövid utazást tett Párizsba, a forrongó, forradalmi eszméktől teli városba, hogy hazatérve a szabadságharc eseményei sodorják magukkal. Előbb honvédként harcolt, majd Torontál megyei aljegyzőként a vármegye csapatainak főparancsnoka. 1849 tavaszán Batthyány Kázmér megbízásából gyalogzászlóalj és lovasszázad élén már őrnagyként küzdött a bánáti és a bácskai hadjáratban.⁹ Az elbukott háború a megtorlást is magával vonta: Csemegi az aradi laktanyában, a temesvári várban raboskodott, majd a budai Nádor-kaszárnyában a hadseregbe besorozott katonaként töltött el összesen fél esztendőt. Várfogsága idején tanult meg angolul, Bacont és Benthamet már eredetiben olvasta.

A hat hónap után Aradon kezdett ügyvédi praxist. A számára kínálgató talán egyetlen lehetőséget aknáztta ki ezzel Csemegi Károly. A fiskális iroda lehetővé tette, hogy a joggal is foglalkozzon, praktikus ismereteit is gyakorolja, meg is éljen, s ügyesen egyensúlyozva a magánélet és hatalom által birtokolt terrénum határán, hírnévben gyarapodva vészelte át a diktatórikus korszakot. Csongrád megye, melyben polgármester volt Antal öccse, s ahol városi tanácsosként dolgozott Ignác, tisztséggel kínálta meg, ő azonban többre becsülte a függetlenséget.

1854-ben vette feleségül Fisher Franciskát, s hamarosan megszületett fiuk, Ákos. Az ügyvédi munkát rendőri ellenőrzés mellett, egy kis román faluban, Butyinban volt kénytelen folytatni, de híre és tekintélye messze túlterjedt a falucska határán. Szakmai röpiratokat szerkesztett,¹⁰ majd erőteljessé vált publicisztikai tevékenysége. A *Magyarországban*¹¹ és a Pesti Naplóban, a Törvényszéki Csarnokban¹² tett közzé cikkeket, tanulmányokat. Majdani kodifikációs karrierjét ezek az írások alapozták meg, hiszen rajtuk keresztül szerzett tudomást róla a hatalomra készülő liberális politikai elit, mindenekelött Deák Ferenc és Horvát Boldizsár.

⁹ Edvi Illés 1904. VII. o.

¹⁰ Csemegi Károly: *A nemzetiségi kérdés a jelen és a jövő szempontjából*. Pest, 1861.

¹¹ Lásd Csemegi Károly: A királyi kuria és az alkotmány. *Magyarország*, 1861. október 19., A büntető törvények és a bíróság, *Magyarország*, 1861. december 6. A jogvesztés elmélete és az államjog, *Magyarország*, 1862. május

¹² Vö. Csemegi Károly: A hatalom –jog? *Törvényszéki Csarnok* 1866, 42. sz.

Aradon a gyakorló jogászokat egyletbe szervezte, melynek ülésain a jog legkülönbözőbb problémáiról értekeztek az előadók, vitatkoztak bírák, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők és közigazgatási tisztviselők.

A kiegyezést követően Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter hívja Csemegit a tárcához. „Szükségünk van az Ön munkásságára, amellyel idáig is, előttünk jól ismert módon szolgálta a jog és igazság eszméit. Ezért felkérem Önt, hogy munkáját állítsa be az Igazságügy-minisztérium szolgálatába, mely Önt miniszteri osztálytanácsossá kinevezendi.”¹³ 1867-től 1879-ig munkálkodott az igazságügyi minisztériumban, előbb titkárként és tiszteletbeli osztálytanácsosként, majd miniszteri tanácsos lett, később államtitkár. A tíz esztendő alatt három igazságügy-miniszternek: Horvát Boldizsárnak, Pauler Tivadarnak, Perczel Bélának és hat miniszterelnöknek: Andrásynak, Lónyaynak, Szlávynak, Bittónak, Wenckheimnek és Tiszának dolgozott. Ez idő alatt számos reformtörvényt dolgozott ki, s számos alkotás kifejezetten az ő egy személyi munkásságának eredménye. Koncepciója volt ugyanis, hogy a nagy kodifikációs munkákat egyedül, csakis egyedül lehet megalkotni. „Lehet-e átadni a munka egy részét? Goethe a Faust egy részét átadhatta-e volna valakinek, vagy Verdi csak egy részét komponálhatta-e volna a Traviátának?”¹⁴ 1878-ban élete egyik legnagyobb sikerét aratta: elementáris erejű beszédeiben megvédte a büntető törvénykönyv nagy támadásokat kiváltott javaslatát, s az 1878:5.tc., a később egyszerűen csak Csemegi kódexnek nevezett Büntető törvénykönyvet becikkelyezték a magyar törvények közé.

A Szent István-rend középkeresztjével kitüntetett államtitkárt a törvény elfogadását követően Perczel igazságügyi miniszter 6000 forint pénzjutalomban akarta létesíteni, amit ő „alamizsnának” tekintve az öt esztendő munkáért és az eredményért: Kelet-Közép Európa egyik legnívósabb jogalkotási termékéért felháborodottan visszautasított.¹⁵ Sértetségében nyilván szerepet játszott az is, hogy a Büntető törvénykönyv elkészülte után megakasztva közigazgatási karrierjét, a bírói karba irányították, és kúriai tanácselnökké nevezték ki. A Kúrián 1893-ig dolgozott, amikor is nyugdíjazását kérte.

¹³ Hajnal 1943. 54–55. o.

¹⁴ Hajnal 1943. 65. o.

¹⁵ Hajnal 1943. 114. o.

1882-től megkapta Őfelsége valóságos belső titkos tanácsosi címét, 1896-ban pedig a Budapesti Tudományegyetem díszdoktorává választotta és avatta.

Kezdeményezésére 1878-ban hívták életre a Magyar Jogász Egyletet, melynek első elnökévé is lett. Ezt a tisztségét betegsége elhatalmasodásáig, 1898-ig viselte. Ekkor az Egylet örökös tiszteletbeli elnökévé választotta.

A hetvenkét esztendőes Csemegi influenzából kialakult tüdőgyulladással, majd orbáncsal ágynak esett. Dacára a gondos orvosi ápolásnak, 1899. március 18-án elhunyt.

2. A társadalmi háttér

Életpályájának hátterét egy fölöttébb izgalmas politikai tabló adta meg: a reformkor, az alkotmányos forradalom, a szabadságharc, a megtorlás és végül a beteljesedett álom: a polgári alkotmány realizálása. „Ez a kor, amely Jókait, Munkácsyt, Zichyt, Benczúrt, Fadruszt, Arany Jánost, Madáchot, Szilágyi Dezsőt, Apponyi Albertet, Erkelt, Blaha Lujzát, Újházi Edét s még sok hasonló nagyságot adott, csak ez tudott kitermelni egy olyan törvényhozót, mint Csemegi volt.”¹⁶

Egyetemi tanulmányait és pályakezdetét arra a korszakra datálhatjuk, amikor a lelkesedés egekig csapott, amikor a közélet porondján a mindmáig legképzettebb, legműveltebb, legfelkészültebb politikai elit vívta csatáit a magyar alkotmány továbbfejlesztéséért, amikor a modern eszmék gát nélkül özönlöttek az országba, s amikor Dessewffy és Széchenyi, Eötvösök és Deákok érveltek Kossuthokkal a hogyan továbbról. A nemzeti gondolat ébredésének, a *Nemzeti dal* születésének napjaiban. Abban a korszakban, melyben minden elképzelhető volt, s amelyben a remény és lelkesedés volt a mindennapos állapot. Az országgyűlés pártjai országrengető törvényjavaslatokról polemizáltak, evolúció és revolúció csatázott a diétán. Ekkor volt egyetemista Csemegi, egyesületet szervezett, vármegyéjében aljegyzőként élte meg a forradalmi változásokat.

A huszonnégy éves ifjúnak a szabadságharc fegyveres kaland és a hazáért hozott természetes áldozat. Az országra kényszerített háború a forra-

¹⁶ Hajnal 1943. 148. o.

dalmi lelkesedés és az elkeseredett küzdelem partjai közé szorította a fiataliságot, köztük Csemegit is. A magától értetődő felelősségvállalás, a romantikus lobogás, a hétköznapi magatartásnak tekintett hősiesség a forradalom dicső pillanatától a megalázó fegyverletételig természetes jellemzője korosztályának. Kitörölhetetlen emlék, meghatározó élmény, tartós muníció a jövőre.

Tudta mindenki jól, a fegyveres résztvevőkre hadbírótság, fogság és besorozás, fizikai és szellemi megtorlás várt és mégis: néhány év múltán sikeres ügyvédként látjuk viszont Aradon. (Még akkor is igaz ez, ha rendőri felügyelet alá helyezik rövid időre, sőt átmenetileg el is telepítik irodáját egy kis román faluba.) Az emigráció, az itthoni visszavonulás és a behódolás között lehet választani, az ország forradalmár politikusai vagy külföldön szervezték a nemzetközi szolidaritást, keresték a menedéket, vagy a „passzív rezisztenciát” vállalva húzódtak meg birtokaikon, kúriáikban, a terror enyhülését várva. A fiatal tehetséges jogász számára a meg nem alkuvó óvatosság, a részleges aktivitás, a hatalom toleranciáját próbáló ügyvédi pálya kínál megoldást és fennmaradást, megélhetést és jogi praxist. A politikai alkalmazkodás, a türelmes várakozás, a csendes elmélkedés és az elővigyázatos jogi fogalmazás kényszerű gyakorlata lett iskolája a majdani megfontolt kodifikátornak.

A kiegyezés, a közjogi diadal megnyitotta az utat a polgári Magyarország felépítése előtt. A feladatok legfontosabbika, melynek jelentős részét a diktatórikus korszak bécsi kormányzata másfél évtizeden át megbéklyózt: a jogrendszer nemzeti modernizációja. A társadalmi mozgalmak indulati jellege, melyet a nemzeti függetlenség forradalmi eszméje indukált, megcsendesedett. A fegyveres harc, a forradalmi tettek helyett a hétköznapi kemény munkája következett, a forradalmi eszmék fegyveres képvisellete helyett a szorgos építőmunka következett. Eldőlt a kérdés: revolutio helyett evolutióra lépett a magyar fejlődés. A látványos forradalmi önfeláldozás helyébe a hétköznapi aprómunka kitartása lépett. Ez persze nem jelentette, hogy kisebb jelentőségű lett volna a teljesítmény, hogy a nyugodt szakmai alkotás kisebb eredményeket szült volna, mint a fegyveres ellenállás hősi önfeláldozása. Csupán másként, más módszerekkel kellett a polgárosodást szolgálni. Ennek a munkának egyik legdolgosabb szolgálója lett alkotóképessége teljében a képességeit az igazságügyi miniszter rendelkezésére bocsátó, negyvenes éveit taposó jogtudós.

Az igazán nagy változások a dualista korszak első évtizedében lezajlottak. Megszülettek a polgári jogállamiság alapjait jelentő törvények, kiépültek az ennek megfelelő intézmények és intézményrendszerek, az országgyűlés elfogadta a legfontosabb törvényeket. A második liberális generáció nagy történelmi feladata ezzel beteljesült, történelmi szerepe pedig véget ért. A Deák Ferencek, Horvát Boldizsárok és Eötvös Józsefek helyét Tisza Kálmánok, Perczel Bélák és Szilágyi Dezsők vették át. A balközép politika uralomra kerülése jó néhány, a jogalkotásban is érzékelhető változást hozott. A kormányok szabadelvűsége már nem elvi gyökerű volt, hanem a politikai racionalitás szolgálatában állított eszköz. Tisza Kálmán hatalmi politikája a reformok lezárultát jelezte, és nem engedett teret a nagy törvényalkotási munka folytatásának; a kodifikációs munkálatok elhúzódtak. Miután a szükség kevésbé szorította a törvényhozást és a végrehajtó hatalmat a sürgős kodifikálásra, a jogalkotás megcsendesedett. A Tisza-kormányzat erős vármegyei szemlélete a független törvénykezéssel szemben a közigazgatás kihangsúlyozását hozta. A jogot, s különösen a törvényalkotást alárendelte a politikai szempontoknak. Nem csoda, hogy a „nagy öregek” egymás után hagyták el a politikai arénát, mind több új arc bukkan fel az államhatalom színpadán. Nem távozott mindenki jókedvűen. Sokan csalódottan, mások sértetten vonultak vissza, hogy azután szomorúan vagy indulatos kritikával szemléljék a politikai eseményeket. Közöttük volt Csemegi Károly is.

3. A jogászkep változásai

Magyarországon hagyományosan sokan tevékenykedtek jogászként. Jogásznak lenni nem annyit tett, mint jogi végzettséggel rendelkezni. A jogász hivatás a praxisban szerzett tapasztalatok alkalmazását jelentette a törvényhozás, a törvénykezés vagy a közigazgatás valamely zónájában. Jogásznak lenni magától értetődő életforma volt a feudális politikai életben a vármegyei-városi szinttől a központi kormányzatig, a rendi diétáig. A „végzettség” is hosszú ideig bizonytalan fogalom volt, a jogban való jártasság igazolása nem volt feltétlenül felsőiskolai végzettséghez kötve, így meglehetősen nehéz megadni a jogászok tényleges számát is. Talán az ügyvédként munkálkodók száma igazíthat el bennünket. Fényes Elek adatai szerint 1847-ben Erdély nélkül Magyarországon 4123 ügyvéd te-

vékenykedett. 1857-ben a nyilván tartott ügyvédek, közjegyzők, jogi ügyintézők, kijárók és kereskedelmi magánügynökségeken dolgozó tisztviselők együttes száma: 3345. 1869-ben a nyilvános joggyakorlatot folytatók már 4884-en voltak.¹⁷

A jogászok (és köztük az ügyvédek) nagy száma jelezte, hogy a jogász élet nem csupán a szűk értelemben vett jogi szakmára terjedt ki, de a jogban szerzett praktikus ismeretek alkalmazása okán előfeltétele volt a politikai karriernek is, önkormányzatoknál és központi kormányzatszerveknél egyaránt. Ahogyan a forradalmi eszmék megfogalmazói és zászlóvivői is a jogászok lettek. Korszakunk, melyben Csemegi Károly karrierje alakult, a jogászság szerepváltozásának kora volt. A szabadságharc előtt a reformkor lelkes tenni akarásában az ideál a politizáló jogász alakja lett. A hagyományos jogászkép változóban volt. Az egész országot elárasztó, patvarián nevelkedett praktikus jogász helyébe a művelt, politizáló jogász alakja lépett. Megszűnt a kor, mikor legista és jogtudós közé egyenlőségjelet tettek.¹⁸

Deák Ferenc, Szalay László, Szemere Bertalan, Kossuth Lajos mintája nyomán népszerűvé lett a politizáló jogász. A polgári átalakulás reformkori vezéralakja a jogászok táborából toborozta legtöbb aktivistáját. *„Átható és tartós volt a hatás, melyet több eredménytelen kísérlet után a jelen század harminczas éveiben Deák Ferencz s a később hozzácsatlakozott, fennkölt szellemű, nemes gondolkodású, nagy tudományú jeleseink gyakoroltak a közszellemre... a reformmozgalom... minden más tekintetet leszorított mély belátással, lelkesedéssel és bátorsággal.”*¹⁹ Ebben az érásban nevelkedik Csemegi Károly. Ebben a hangulatban lesz jogásszá, gondolkodó felnőtté. Későbbi életében a reformkor európai szellemiségű politikai mozgalmának szellemisége számára döntően meghatározó szemponttá válik. Azt a „nemzeti géniusz”, melyet a maradi jogász és politikusi szemlélet közvetített, egy másikkal kívánta felváltani. Hiszen ez a szemlélet „tulajdonképpen minden nagyobb szellemi erő kifejtésének a nemzetietlenség anathemájával való exsecratioja, a munkakerülő tunya-

¹⁷ Szabad Gy.: Az értelmiség foglalkozási struktúrája In: *Magyarország története 1848–1890*, Budapest, 1979, 595. o.

¹⁸ Csemegi K.: A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban In: *Csemegi Károly művei* I. 1904, 268. o.

¹⁹ Csemegi K.: *A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban* 1904, ih. 270. o.

ság és a fölényét féltő áltekinthető oltalmára. A nemzeti genius e nemű orthodoxiájának tana: valóságában nemzetellenes: a történelemnek öntudatos, vagy öntudatlan meghamisítása”.²⁰ Ekkor lett a rendi jogba kapaszkodó, nemzeti színekben tündöklő, modernizációellenes erők kíméletlen kritikusa.

Az alkotmányos forradalom lebonyolításához, a Béccsel kötendő alkotmányos kompromisszum diadalra viteléhez jogban jártas, a törvényeket jól ismerő és használó, politikusi vénával rendelkező jogászok kelletek. A katedrajogászok háttérbe szorultak (ezzel együtt a hagyományos történeti [katedra-]jogtudomány is hatástalanná vált). A felerősödött modernizációs hajlandóság a nyugati eszmék és a nyugati eredmények átvételét szorgalmazta. A jogtudomány, a jogi konstrukciók és megoldások elsősorban nem mint hazai jogalkotás, tudomány vagy törvénykezés, hanem mint egyetemes európai képletek bukkantak fel. A politikai tartalommal megtöltött alakja egyben a tiszta eszmékért lelkesülő jogász, ki ha kell, kardot is ragad. Ez az átmeneti lelkesültség sodorja Csemegit is a szabadcsapat élére. (Ez azonban múltó pillanat a magyar jogászság életében csakúgy, mint az ifjú jogász pályáján. Csemegi példaképe a higgadt, revolúciótól irtózó Deák.)

A diktatúra másfajta szakembert igényelt. Az elnyomó hatalom soha nem független, gondolkodó (s főleg nem liberális) jogászt akar a jogéletben látni. A diktatúra az államot szolgáló, jogvégzett szakember alakjával szimpatizál. Az államot szolgáló és az állam által behatárolt terepen mozgó, általa előírt feladatokat, az általa meghatározott jogi keretek között végző szervilis, ellenőrzött és megbízható jogász hivatalnokot. Ez a felfogás eleve lehetetlenné tette a magyar hazafiak, különösen a forradalomban vagy a szabadságharc során szerepet vállalók számára a közszolgálatba lépést. Egyetlen viszonylag független terep maradt a jogász számára: az ügyvédség. Ez a foglalkozás is ellenőrzött volt ugyan, ez is állami engedélyhez kötött, de ügyes és óvatos, a politikát nem érintő praxisvezetés esetén viszonylag szabad mozgástérrel rendelkezett. Igaz ezt is „az engedélyes ipar szempontjából szervezte” az abszolút törvényhozás,²¹ de a hétköznapi jogi ügyintézésben mégis maradt némi lehetőség függetlenségre, a konkrét ügyek kapcsán a gondolkodásnak és a szónak némi sza-

²⁰ Csemegi K.: *A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban 1904*, i. h. 275. o.

²¹ Tarnai 1899. 8.

badságát is meg lehetett tartani. Szemben a bécsi kormányzat hivatalnok-jogász modelljével a magyar minta a rezisztáló jogász képe. A reformer, politizáló jogász az ügyvédi praxisba húzódott vissza. A napi ügyeket intéző ügyvéd azonban készült a változásra. Kihasználta a lehetőséget arra, hogy szakmailag felkészüljön az akkor még nem sejtett, reá váró feladatokra. Csemegi Károly elmélyült a tudományokban, tollát próbálgatta kisebb publicisztikai dolgozatokon, közjogi és jogtudományi kérdésekről értekezett. Kodifikációról és unifikációról, a közigazgatás és a magánjog kapcsolatáról, a jog kialakulásáról és természetéről, az elkeresztelésről. Ezek a cikkek nem csak a szakmai hozzáértést alapozták meg, de hírnevet is hoztak az országos közéletben is.

A kiegyezés közjogi diadalt hozott, és a jogászszakma felelősségének megnövekedését. 1867 után egy más típusú jogász kerestetett: a kodifikátor. Higgadt gondolkodó, a világosfejű normativista, a széles látókörű, tudományosan művelt jó tollú jogtudós. A kiegyezés Magyarországon nagy feladatok fókusza a kodifikáció volt. Minden a törvényalkotás körül forgott, hiszen a semmiből kellett teremteni egy polgári jogrendszert. Az áprilisi törvények inkább alapvetésnek tekinthetők, irányelvként szerepeltek egy majdani szisztematikus törvényalkotáshoz. A neoabszolutizmus korának fenntartható jogszabályai hézagosan, a közjogtól nagy távolságra eső területek részletszabályozását tartalmazták. A rendi jog többnyire alkalmatlan volt a polgári társadalom mindennapjainak rendezésére. Európai látókörű, felkészült jogászok kellettek tehát, akik a princípiumokat a részletszabályok nyelvére váltották, akik a jogszabályokat szerkezetbe vonták, megszerkesztették, és tudományosmonográfia-számba menő indoklással látták el azokat; állták a parlamentben az ellenzék támadásait, és okos érvekkel, lángoló szónoklatokkal védelmezték meg a javaslatok szövegét, vitték sikerre a törvénytervezeteket. A személyes karrierre óriási lehetőség nyílt, szakmai téren hatalmas kihívást jelentett a feladat, a vállalt munkában pedig nagy felelősséget hordozott a történelmi pillanat. Kevés erre alkalmasabb jogász találtatott a pályán Csemeginél.

A Szabadelvű Párt politizálása előtérbe állította a lojális, kormánypárti szolgálattelvők modelljét. A szakmai feladatokat visszaszorították a politikaiak. Hiába a szakmai érdem, a politika mellőzi a tudományos kiválóságokat. A jogászok szerepvállalása a kormányzati politikában, az igazságügy súlya a kormányzásban csökkent, sokak sodródtak ki a jogász-

élet egyéb területeire. Mint Csemegi, a legendás kodifikátor, aki a jog elefántcsonttoronyában lelt menedékre: a Kúriára húzódott vissza. Az ítélező jogász állásában őrizte meg identitását, s törvényalkotóként, kodifikátorként életre hívott koncepcióját alkalmazta immáron a gyakorlatban. A hatalommegosztás elvét kihasználó bíró függetlenség jegyében tevékenykedett nyugalomba vonulásáig.

4. A történelmi pillanat

Csemegi Károly számára a történelmi pillanat 1867-ben jött el. A magyar szabadelvűség beteljesülését jelentette a kiegyezés nagy közjogi aktusa. A kiegyezés után hatalmas lehetősége támadt a polgári átalakulást megharcoló generációnak, hogy a szellemi konstrukciókat politikai és jogi aprópénzre váltsa. Immáron az a feladat, hogy az 1820-as évek óta formálódó teóriát mint kötőanyagot beépítsék az épülőfélben lévő modern magyar állam falzatába. Ennek a munkának nagy része a jogászokra hárult. Megkezdődött a princípiumok, a hatalmi ágak szétválasztásának, a parlamentarizmusnak, a jogállamiságnak törvényben rögzítése, kezdetét vette a politika által támogatott és ösztönzött kodifikáció. A nagy generáció azonban már kifulladt. A negyvennyolcas államalkotás aktív résztvevőinek sorai megritkultak, a legjobbak az ország politikai életében vállaltak szerepet, többen visszavonultak az aktivitástól, mások elhunytak, sokan az ellenzéki oldalról támadták Deák közjogi művét s elvbarátait, a koncepció realizálóját. Nem volt kétséges, egy második nemzedékre van szükség. Ebben a generációban jutott szóhoz Csemegi Károly, Deák Ferenc elkötelezett híve, a művelt tudós jogász. Már a hatvanas években ismert, publicisztikai munkásságával országos nevet szerző ügyvéd neve elsőik között bukkant fel az igazságügyi tárca elgondolásaiban.

De a történelmi esélyt növelte a jogtudomány koncepcióváltása is.²² A kiegyezést megelőzően a magyar jog döntően történeti alapokon nyugodott, annak tárgyalása, koncepciója is történeti szempontokkal alátámasztott. A történeti alkotmányt 1848 sem törte szét, sőt döntései az al-

²² Magyary Z.: *A magyar tudománypolitika alapvetése*, Budapest, 1927, 130. o.; Mátrai L.: A szellemi tudományok, In: *Magyar művelődéstörténet* 5., Budapest, 1991, 408. o.

kotmányos folytonosságot erősítették. A magánjog erőteljesen szokásjogi gyökérszete miatt a polgári korszak jogászai még később is csak részleges törvényi feldolgozását voltak képesek elvégezni. Az 1848-ban társadalmi státusát történeti érvekkel védő nemesség döntő befolyással volt (és maradt) a törvényhozásra és a törvénykezésre, amit csak hosszú idő múltán adott föl. A Habsburgokkal szembeni álláspontot a magyar politika tradicionálisan rendi-történeti érvekre támaszkodó érveléssel igyekezett alátámasztani, mely ugyancsak kedvezett a történeti alkotmányos koncepció továbbélésének. A történeti szempontok jellegzetes mellékhatása volt a maradiság, a reformok elutasítása vagy legalábbis a modernizáció akadályozása.

A kiegyezést követően megváltozott a jogászság nézőpontja. A történeti avítságot átmenetileg háttérbe szorította a jogot szigorúan dogmatikus szempontok alapján tárgyaló irányzat. (Ez csakúgy a magánjogban, mint a büntetőjogban felbukkant.) A törvényesség, a törvény előtti egyenlőség és a szabadságeszmény koncepciójának rangra emelése különösen a büntetőjogban indokolta a dogmatikus tárgyalást. A jogalkotásban egyre inkább teret nyert a jogtudomány eredményeit felhasználó felfogás, mely „első fordulóban” a klasszikus polgári jogelveket dolgozta föl. Az új állam felépítése megigényelte a kodifikációt, kereste a kodifikáció végrehajtására alkalmas, konstruktív gondolkodású jogászokat.

A mintának tekintett európai jogtudomány fejlődésében lezárult az első nagy korszak, a klasszikus tanok hirdetésének időszaka. Vége az új tanok doktriner hirdetésének, elérkezett a praxis kora. A tapasztalatok kiérlelt képletet biztosítottak a modernizálódó jogrendszereknek. Már nem kellett kísérletezni, nem kellett kitalálni az optimális megoldást: a legjobb eredményeket lehetett szintetizálni és adaptálni. Ez az európai műveltségű jogász pozícióját erősítette a jogalkotásban.

5. Az alkalmasság

Csemegi Károly megfelelt e követelményeknek. Praxisban szerzett tapasztalatait elméleti és történeti kutatásokkal egészítette ki. Olvasta és aprólékosan elemezte Justinianust, a Corpus Jurist, elgondolkodva forgatta Stammlert és Jheringet. Bár mint Tarnai János mondta: *„Ő maga praktikus volt, nem művelhette hát hivatásszerűen az irodalmat, amely az*

embert leköti. »Rendszeres« munkát nem hagyott ránk»²³ – mégis kisebb dolgozatai, esszéi, a büntető törvénykönyvek hivatalos indoklásai, továbbá a curiai ítéletek tudományos elmélyültségét igazolják vissza.

Angol tudása feljogosította arra, hogy eredetiben olvassa Cromwell esszéit és a Habeas Corpus Actet. Francia kötődése nyomán tudományos műveltsége részben francia gyökerű volt. Ráadásul éppen akkor ismerkedett meg a francia tudomány és jogalkotás eredményeivel, amikor az hihetetlen aktivitásban volt. A népek tavaszát követő hét esztendő a francia büntetőjog megújulásának nagy etapja volt. Kedvelt olvasmánya volt a Code Penal, figyelemmel kísérte a büntetőjog-tudomány teoretikus és a büntető törvényalkotás praktikus változásait. A németektől tanulta a jogtudomány mélységeihez igazított szabatossgot, a szisztematikus feldolgozást, a precíz szűkszavúságot, a nyelvileg pontos fogalmazás igényét. Az olasz büntetőjogból megismerkedett a pápai, a nápolyi és szardíniai, majd az osztrák és a toscanai törvényekkel, innen tette magáévá a politikai célszerűség és a jogalkotás kapcsolatának tanát. Könyvtárában ott sorakoztak Beccaria, Carmignani és Carrara művei. „A tudományt, mint az államok haladásának egyik legerősebb tényezőjét tekintette.”²⁴

A kontinens tőlünk nyugatra fekvő országaiban, ebben a korszakban lobogott legmagasabban a kodifikáció lángja. A polgári társadalom magas elveinek törvénykönyvekbe (s főként büntető kódexekbe) foglalása volt napirenden a számos forradalmi megrázkódtatást átélte Párizsban csakúgy, mint a nemzeti egységet építő német államokban (s különösképp az egységes Németországban). Kodifikált az európai hatalmi pozícióját centralizált kodifikációval őrizni kívánó Ausztria csakúgy, mint az önálló utakat kereső, de francia és osztrák hatások alatt formálódó olasz jogtudomány is. A kodifikáció a jogélet egyik meghatározó formája ekkor Európában: mozgatta a tudományt, a törvényhozó apparátusokat és a praxist egyaránt. És Csemegi Károly, ennek a széles európai mozgalomnak hazai szemlélőjeként, birtokában az érveknek és ellenérveknek, az elért eredményeknek készen állott a magyar törvény megalkotására.

²³ Tarnai 1899. 17. o.

²⁴ Vavrik Béla: Csemegi Károly emlékezete, In: *Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29.* Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899, 5. o.

A felkészültség az adottságok tükrében teljesebben ki. Csemegi nyelvi talentuma, az angol, a francia, a görög, a latin, a német és az olasz nyelvek aktív használata hihetetlen esélyt adott számára az Európán végigsöpörő kodifikációs hullám ismeretével. De emellett kortársai elismerték mind kiváló íráskészségét, mind lebilincselő stílusát. Kompilációs adottsága rendkívüli lehetőséget biztosított ahhoz az „egészséges eclecticismus”-hoz, mely biztosította az európai tudomány és törvényhozás eredményeinek egyesítését. „Technikája korszakot jelent a magyar törvényhozás terén.”²⁵

Beszédei, érvelése briliáns, „öröm volt őt hallgatni” – írta a kortárs képviselő – „szép folyékony előadása, judiciumának mélysége, logikájának gránitkeménysége, ruganyos elméjének szétbontó és egybekapcsoló ereje csodálatos harmóniában érvényesült. Erre az időszakra esik legfőbb alkotása, a büntető törvénykönyv; valóságos titánai csatákat vív a házban a jogi ismeretek rettentő arzenáljával, alkotásának minden kis részletéért. A ház disputáló jogászai nem álltak vele egy nívón...”²⁶ Szellemi felsőbbségét nemegyszer éreztette ellenfeivel, s ezzel nem kevés irigyet és ellenséget szerzett magának. „Modora érdes, önérzete túlzott, nem nélkülözte az agresszivitást, de beszéde választékos, személye imponáló a társaságban.”²⁷ Humora kemény. Amikor a földbirtokos Kemény István párbajozni akart vele, így szólt: „két okból nem duellálok vele. Először, mert a hazai törvények azt tiltják, másodszer pedig... nem akarom, hogy valamikor elhencegjen vele, hogy Csemegeivel duellált.”²⁸

Ezt a ritkán található őstehetséget – kit kritikusan gyakran vádoltak hiúsággal és nagyravágyással – a politikai események és a jogalkotási elvárások kedvező összecsengése repítette a magasba. Ott volt és akkor, amikor szükség volt felkészültségére, tudományára, szorgalmára és elkötelezettségére. Az pedig, hogy ott lehetett, tehetségén kívül egy izgalmas korszak, politikai rengéseken átívelő, helyzetformálta életpályájának köszönhető.

A magyar jogtudomány történetének legjelentősebb kodifikátora volt, aki olyan alapvető törvényi, illetve kodifikációs munkálatokban vett részt,

²⁵ Tarnai 1899. 14. o.

²⁶ Mikszáth 1910. 156. o.

²⁷ Hajnal 1943. 13. o.

²⁸ Hajnal 1943. 14. o.

illetve olyan törvényeket, illetve törvénykönyveket alkotott, mint az 1869:4. tc. a bírói hatalomról, 1871:33. tc. az ügyészi szervezetről, az 1874:34. tc. ügyvédi rendtartásról, 1878:5. tc. a büntető törvénykönyvről, az 1879:40. tc. a kihágásokról, s aki elkészíthette a bűnvádi eljárás első és második tervezetét 1882-ben és 1885-ben. Pályája egy töretlen karrier volt. A hétköznapinak számító jurátusi állástól az aljegyzőségig, az országgyűlési részvételtől a sikeres ügyvédi praxisig. Miniszteri osztálytanácsos beosztástól az államtitkárságig, majd a kúriai tanácselnökségig. De mindezek között a legjelentősebb: a büntető törvények kodifikátorának posztja. Tudjuk, Csemegi Károly többre vágyott: amikor államtitkár volt, a miniszterséget szerette volna, amikor tanácselnök a Kúrián, elnöki posztot képzelt el magának. Álmai nem teljesültek, s ezt meglehetősen nehezen, sértődötten, boldogtalan visszavonultsággal vette tudomásul. Pedig ezek csupán feledhető politikai, igazgatási karrierek lettek volna. Az ő karrierje ennél több volt: mindmáig a magyar jogtudomány legnagyobb tekintélyű kodifikátorát tiszteli benne a jogászság. Tarnai János írta méltatásában: A törvényalkotás nemes és nehéz munkájához a tehetségek ritka egyesülése kell: „...A törvényt az ember lelkéből kell írni, mert különben önkényes parancs.” A kodifikátornak „...*Philosophusnak és művésznek is kell lennie. Az elme és a szív összhangja teszi a jó törvényhozót: azért olyan nagy ritkaság. E mellett a mai kor törvényhozójának más, hogy úgy mondjam techincus tehetségekkel kell bírnia. Könnyű dolog a nagy elveket zászlóra írni és lapidáris szavakban kifejezni, de annál nehezebb a mai társadalmi és gazdasági élet sokféle ágazó medreiben érvényre juttatni őket.*”²⁹ Csemegi Károly ezt tette.

²⁹ Tarnai 1899. 14. o.

Horváth Tibor
AZ ELSŐ MAGYAR BÜNTETŐ
TÖRVÉNYKÖNYV
ÉS KODIFIKÁTORA:
CSEMEGI KÁROLY

A büntetőjogi kodifikáció kérdése hazánkban nem az 1870-es években merült fel első ízben. Az, hogy a büntetőjog fejlődésének fő iránya hazánkban is a kodifikált büntetőjog, tulajdonképpen már korábban eldőlt. Az 1795-ös és az 1827-es sikertelen és felemás elvi alapokon nyugvó kodifikációs kísérletek után a reformkorszak politikai harcai során világossá vált, hogy a büntető igazságszolgáltatás alapjává az írott büntetőjogot, a liberális világnézetből kiinduló, kodifikált büntető törvénykönyvet kell tekinteni. *Szalay László* a kodifikációról írt nagy hatású munkáiban elméletileg kimutatta, hogy csak a kodifikált büntetőjog alkalmas a feudális jogi anarchiával való következetes leszámolásra és a kialakulóban levő, polgárosuló magyar társadalom védelmére. Az 1843-as büntetőjogi törvényjavaslatok pedig meggyőző bizonyítékai annak, hogy a magyar büntetőjogi gondolkodás képes volt megbirkózni ezzel a feladattal.

Ismert politikai okoknál fogva azonban a javaslatból nem lett törvény. Az 1867-es közjogi kiegyezést követően viszont sürgős szükségévé vált a büntetőjog kodifikációja. Halaszthatatlanná tette ezt a gyors ütemű gazdasági fejlődés folytán a polgári tulajdonviszonyok védelméhez fűződő érdekek mellett az uralkodó társadalmi rétegek politikai hegemoniája biztosításának követelménye is. Az 50–60-as évek önkényes politikai pereinek reakciójaként általános követeléssé vált egyrészt a politikai bűncselekmények szabatos, az állampolgári szabadságot is védő meghatározása, másrészt pedig a kiegyezés alkotmányjogi megoldásának büntetőjogi védelme. Az igazságügyi kormányzat arra az álláspontra helyezkedett – és ezt mind az ország közvéleménye, mind pedig a büntetőjog-tudomány teljes egészében támogatta –, hogy az 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslatot némi átdolgozással, sürgősen törvényerőre kell emelni. Az új tervezet el is készült, azonban azt különböző okok folytán az Igazságügyi Minisztérium félretette, és az akkor már a 60-as években írt közjogi pub-

likációival országos hírnévre emelkedett *Csemegi Károlyt* bízta meg egy új tervezet kidolgozásával.

A kor kutatója előtt úgy tűnik, élete és személyi adottságai predesztinálták őt erre a feladatra. Nagy kultúrájú, tudományos felkészültségű ügyvéd, akinek szerény polgári származása, szabadságharcos múltja és liberális elkötelezettsége közismert. Bár nem hivatásos politikus, de múltjára és közéleti szereplésére tekintettel bírja *Deák Ferenc*nek és pártjának bizalmát. Nem egyetemi tudós, de osztatlan elismerés övezi a jogásztársadalomban. Kodifikátornak sem kezdő; nevéhez fűződött akkor már az igazságszolgáltatást a közigazgatástól elválasztó, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény, a bíróságok és az ügyészségek szervezetéről rendelkező 1871. évi törvények és más jogszabályok megalkotása. *Csemegi* a megbízásnak eleget téve, a büntető törvénykönyv tervezetét többéves munkával elkészítette, amely másfél éves országgyűlési vita után, az 1878. évi V. törvénycikként jelent meg, és 1880-ben lépett életbe.

Nincs lehetőség arra, hogy a kódexet részletesen bemutassam, jogintézményeit elemezzem. E helyütt csupán azokkal a főbb elvi kérdésekkel kívánok foglalkozni, amelyek a kódex társadalmi és jogi arculatát jellemzik. Így érinteni kívánom a kódex alapelveit, felelősségi és büntetési rendszerét, és végül azt a kérdést, hogy mi a helye és szerepe a kódexnek a magyar büntetőjogi gondolkodásban.

A kódex alapelvei

Az 1878. évi büntető törvénykönyv nem rendelkezett azokról az alapelvekről, amelyek jellemzik egy adott büntető törvénykönyv társadalmi-politikai irányultságát és kriminálpolitikai törekvéseit. Ugyanakkor a *Csemegi* által írt miniszteri indoklás nem hagy kétséget a kódex eszmei alapállásáról. *Csemegi* a büntető törvénykönyv alapelveként tárgyalja azt a büntetési elméletet, az ún. *egyesített büntetési elméletet*, amelyet *Szemere Bertalan*, *Eötvös József*, *Lukács Móric* és mások még az 1843-as törvényjavaslat létrejötte előtt dolgoztak ki. Ez a teória a büntetés alapjáról és céljáról vallott felfogásból következtetett vissza a büntetendő cselekmények körére, annak szükséges hatáira. Társadalmi-politikai lényegét tekintve a reformkorszakban kidolgozott büntetési elmélet a libe-

rális világnézet talaján állva, a büntetőjogi felelősség határainak megvonása során a hangsúlyt az állampolgári szabadság védelmére, az állami beavatkozás lehetőségének a minimálisra szorítására helyezte.

Csemegi a büntetőjogi felelősség határait megvonó alapelv vonatkozásában semmiféle kétséget nem hagy. „Nem az abszolút, sem a relatív teória, nem az erkölcsi igazság elve magában és így nem is egyedül a bűnhődés; de nem is magában a hasznosság, vagyis sem a visszaretentés, sem a megelőzés, sem pedig önállólag a javítás, sem egyike ama külön-külön céloknak, melyek a relatív elméletek kizárólagos céljai gyanánt ismeretesek. A mi felfogásunk... az igazság és a hasznosság egyesített elveiből képezett alapelvben gyökerezik.” Az ún. erkölcsi igazság elmélete nem fogadható el a büntetőtörvény alapelvéül. Ugyanis, ha mindaz, ami erkölcsileg elvetendő, büntetőjogi felelősséget eredményezne, akkor büntetni kellene az erkölccsel ellenkező tanok, nézetek hirdetését tekintet nélkül arra, hogy okozott-e vagy okozhatott volna-e valamilyen kárt, sérelmet az egyénnek vagy a társadalomnak. Mindez pedig mérhetetlenül kitérítaná a büntetőjogi felelősség körét anélkül, hogy az államrendet vagy az erkölcsi rendet ténylegesen erősítené. *Csemegi* hangsúlyozza, hogy ilyen elvi alapon „...joga volna az államnak megbüntetni az erkölcsiség bármely megsértését, habár ez egyáltalán nem érinti az állami rendet; joga lenne kutatni és büntetni a magánjellegű erkölcstelenségnek, sőt a gondolatnak tévedéseit is. Ez egyértelmű az inkvizícióval és a rabszolgasággal.”

Ennek az álláspontnak a folyománya többek között az, hogy a kódex nem tekintette általában büntetendőnek az előkészületi cselekményeket, a feljelentés elmulasztását, illetve a bűncselekmények meg nem akadályozását.

Csemegi szerint nem fogadható el a büntető törvénykönyv alapelvéül önmagában a hasznosság, a közérdek elmélete sem, mely „nem azért büntet, hogy a bűnös bűnhődjék, és nem úgy, amint ezt a törvénszegés nagysága megkívánja: hanem a büntetés jogalapját az igazságtól elvont mellékcéloknak találja, s e célokhoz alkalmazza a büntetés súlyát is”. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „...E feladat nemcsak nem zárja ki, hanem ellenkezőleg, feltételezi, hogy a büntetés az állam és társadalom egyéb viszonyaiból származó céloknak: mint a prevenciónak, a represszióknak, úgy a javításnak is megfeleljen; de ez utóbbiak önmagukban, s ezek egyike sem alapja a büntetőjognak.”

A kódex felelősségi rendszere

Közismert, hogy a büntetőjogi felelősségi rendszer tulajdonképpen arra a kérdésre ad választ, hogy a büntetőjog kit, miért és milyen alapon von felelősségre. A korabeli tudományos ismeretek alapján kézenfekvő, hogy a „kit felelősségre vonni” kérdésre felelve a kódex csak a természetes személy, az ember felelősségét ismerte el.

A „miért felelősségre vonni” kérdése ennél bonyolultabb, hiszen a múlt tapasztalatai arra intették a kodifikátort, hogy a büntetőjogi felelősség körét több oldalról is behatárolja, annak terjedelmét és alapjait pontosan meghatározza. A felelősségi rendszer keretében pedig a törvénynek meg kell határozni, hogy mely cselekmények, milyen kritériumok alapján tekinthetők bűncselekménynek, illetve azok milyen büntetéssel sújthatók. Megelőzi azonban mindezt annak az alapkérdésnek az eldöntése, hogy tulajdonképpen ki határozza meg a bűncselekmény fogalmát, a büntetőjogi felelősség alapjait. A mindenkori politikai hatalom, a kormányzat? Vagy az ősi szokások és az erkölcsi rend letéteményese és védelmezője, a bíró? Vagy az egész társadalom akaratát kifejező törvény? A büntetőjog itt érintkezik a legszorosabban a politikai hatalom tényleges gyakorlását rendező alkotmányjoggal, hiszen az idevonatkozó büntetőjogi szabály az állampolgári szabadság gyakorlati megvalósítását, annak biztosítását vagy ellenkezőleg, annak leromlását jelentheti.

Ezért nem lehet eléggé hangsúlyozni a törvénykönyv első §-ának jelentőségét, amely kimondja, hogy „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít”, továbbá hogy „Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra elkövetése előtt a törvény megállapított”. Igaz, hogy a büntetőjog-tudomány a későbbiekben megalapozottan bírálja a klasszikus büntetőjogi iskolának azon felfogását, amely megelőgszik a bűncselekmény fogalmának formális meghatározásával, és rejtve hagyja a bűncselekmény-fogalom társadalmi tartalmát. Más szempontból azonban ennek a rendelkezésnek a jelentősége felbecsülhetetlen. A nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvének törvénybe iktatásával az állampolgár alkotmányjogi garanciát kap arra, hogy senkit nem büntetnek meg olyan cselekmény miatt, amelyet előzőleg a törvény büntetéssel fenyegetve ne nyilvánított volna bűncselekménnyé.

Ma már nem szükséges hosszan bizonyítani, hogy ez a jogtétel és ennek következetes alkalmazása mennyiben járult hozzá a feudális jogbizonytalanság felszámolásához és a törvényesség kiépítéséhez. Tény, hogy a kódex életbelépéséig a feudális törvénykezésnek meglehetősen szabad keze volt abban, hogy törvényi rendelkezések hiányában mely cselekményeket büntessen. *Szemere Bertalant* idézve „...Magyarországon a bíró büntet, holott a törvény azt sem határozza meg mindig, mi a bűn, azt sem szabja ki, mi a büntetés”. *Csemegi* viszont joggal mondhatta, hogy a fenti szabály „...kizár minden analógiát, kizárja a bíró arbitriumát a cselekményeknek büntetvé vagy vétséggé minősítésére nézve”. Hogy melyek a büntett, illetve a vétség alkotóelemei, „...ennek meghatározása ezentúl kizárólag a törvény feladata; ezzel szemben a bíró feladata nem lehet egyéb, mint a törvény rendelkezésének – ennek szavai és értelme szerinti – alkalmazása... A törvény szövege nem ad helyet sem annak, amit analogia legis, sem annak, amit analogia juris alatt ismer a jogtudomány; annál kevésbé enged tért arra, ... hogy a bíróság vegye át a törvényhozó hivatását, a konkrét eset megítélésénél nem a törvényből kifejtve ki az irányadó szabályt, hanem saját egyéni szempontjából viszonyítva a cselekményt az erkölcsi és állami rendhez...”

A „milyen alapon felelősségre vonni” kérdésnek van egy sajátos vetülete, amelyet a kódex miniszteri indokolása a bűnösség kérdéseivel kapcsolatban érint. A cselekmény fogalmáról van itt szó. „Az akarat, a tett által – hangsúlyozza *Csemegi* –, vagyis a cselekmény által hat a külvilágra... az, ami az akarat és a cselekvés együttes működése, e kettőnek összhangzása folytán létrejő, a büntető törvénybe ütközik: ez a büntetendő cselekmény.” Joggal mondhatjuk tehát, hogy a kódex felelősségi rendszerének alapja a külvilágban megnyilvánuló cselekményért való egyéni felelősség. Nem az érzület, a gondolat vagy a jellem, hanem csakis a külvilágban valamilyen negatív társadalmi hatást kiváltó, tehát objektív jellegű cselekmény alapozza meg a büntetőjogi felelősséget e felfogás szerint. A különös részben meghatározott egyes tényállások objektív ismérvekre alapozott pontos meghatározása szilárd egységet alkot a bűnösségi elvvel és az 1. §-ban foglalt garanciális jellegű rendelkezéssel.

A fent kifejtettek fényében világosan látható, hogy a kódex felelősségi rendszerét végső soron a liberális világnézetnek az egyéni szabadságtól és formális egyenlőségtől áthatott eszmevilága, az individuáletikai felelősség elve határozta meg. Abban a társadalomban, amelynek alapelve az

egyének gazdasági autonómiája, magától értetődő az a gondolat, hogy a büntetőjog az erkölcsi autonómia elvén és az önelhatározási képességgel rendelkező egyének erkölcsi egyenlőségének eszméjén épül fel. A kódex alap gondolata szerint a bűncselekmény nem más, mint az egyén szabad akaratának terméke, a felelősség pedig erkölcsi-jogi felelősség a helytelen választás miatt. Mindez a törvényi rendelkezések szintjén a bűnösségnek szándékosság vagy gondatlanság formájában való megkövetelésében realizálódik. Bár a kódex nem határozta meg a szándék és a gondatlanság fogalmát – azt a tudomány feladatának tartotta –, annál inkább hangsúlyozta az egyes bűnösségi elemeket a különös részi tényállásokban. A feudális magyar büntetőjog rendelkezéseihez és még inkább a feudális magyar igazságszolgáltatás gyakorlatához képest a bűnösségi elvnek következetes alkalmazása felbecsülhetetlen értékű még akkor is, ha tudjuk, hogy a bűnösségi elvet a Csemegi-kódex két vonatkozásban is áttörte. Áttörte akkor, amikor bizonyos bűncselekmények vonatkozásában bevezette a praeterintentionális felelősséget, illetve a sajtóvétségek tekintetében a lépcsőzetes felelősséget. Már a korabeli szakirodalom indokoltan mutatott rá, hogy mindezekben bújtatva él tovább az objektív felelősség elve, amelyet nyilvánvalóan célszerűségi szempontok igazoltak.

A kódex büntetési rendszere

Ósrégi emberi tapasztalatot fogalmaz meg az a mondás, mely szerint „...a büntetés nem egyéb, mint a társadalom eszköze, hogy védekezzék életfeltételeinek megsértése ellen...”. Hogy azonban önvédelmének eszközét, a büntetést az adott társadalom miképpen szervezi meg, az számos társadalmi és történeti tényező – a társadalom jellege és gazdasági struktúrája, a politikai hatalom gyakorlásának módja, a társadalom kulturális és etikai szintje stb. – együtthatásának az eredménye. Éppen ezért a büntetés sem örök, változatlan, hanem korhoz és adott társadalmi életviszonyokhoz, azok változásaihoz kötött jelenség. A büntetések humanizációjának történelmi folyamatában az első nagy határhő a polgári büntetőjogi kódexek megjelenése Európában a nagy francia forradalom után, amelyeknek fokmérőjük az, hogy mennyiben képesek leszámolni a feudális igazságszolgáltatás irracionális embertelenségével, és mennyiben képesek egy racionális, a polgári társadalom értékrendjének megfelelő

humánus büntetési rendszer kialakítására. Az 1878-as kódex büntetési rendszerét ebből a szempontból értékelve, megállapítható: a kódex valóban előrelépést jelent ezen a területen, fontos állomása annak a humanizációs folyamatnak, amely Magyarországon a XVIII. század végén, a XIX. század elején elkezdődött, és amelyet elméletileg a reformkorszak irodalma és az 1843-as törvényjavaslat alapozott meg.

A kódex büntetési rendszere a korabeli európai felfogással és törvényi megoldásokkal egyezően, lényegében háromfajta főbüntetéssel, úgymint a halálbüntetéssel, a szabadságvesztés-büntetéssel és a pénzbüntetéssel operált. Mellékbüntetésként pedig a pénzbüntetésről, a hivatalvesztésről és a politikai jogok gyakorlatának ideiglenes felfüggesztéséről, illetőleg a foglalkozástól és a viselt hivataltól való eltiltásról, az elkobzásról és a kiutasításról rendelkezett. Mindebből a halálbüntetés és a szabadságvesztés-büntetés kérdése igényel e helyütt kiemelés.

Az 1843. évi javaslattal szemben a kódex büntetési rendszere fenntartotta a halálbüntetést. Az indokolás tartózkodott attól, hogy elvi álláspontot foglaljon el a kérdésben, ugyanakkor a hatvanas-hetvenes évek bűnözési viszonyaira tekintettel vallotta a halálbüntetés szükségességét. *Csemegi* arra az álláspontra helyezkedett, hogy a halálbüntetés jogossága elsősorban elméleti probléma, amely a jogbölcselet, az etika vagy a büntetésttan területére tartozik, a büntetőtörvénynek azonban gyakorlati megfontolások alapján kell állást foglalni a halálbüntetés szükségességéről. Hivatkozott a 60-as évek rossz közbiztonsági viszonyaira és a halálbüntetés nyilvánvaló, bár nem bizonyítható elrettentő hatására. Utalt arra is, hogy amíg több nyugat-európai állam nem merte vállalni a halálbüntetés eltörlését, addig Magyarországon sem lehet azt megkockáztatni.

Elvi érvelésként mindez valóban nagyon sovány az 1843-as javaslatot megalapozó irodalom gondolatgazdagságával szemben, azonban el kell ismerni, hogy végső soron a kódex idevágó rendelkezései adekvát módon tükrözték azt a felfogást, amely szerint a halálbüntetés nemcsak de jure, hanem de facto is kivételes büntetés. Valójában a kódex a halálbüntetés alkalmazását rendkívül szűk keretek közé szorította. Halálbüntetéssel csupán két bűncselekményt, és pedig az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést és a király elleni gyilkosság kísérletét szankcionálta. Emellett a halálbüntetés ezekben az esetekben sem minden mérlegelést kizáró, abszolút büntetés, miután a büntetés enyhítésének

ebben a körben sincs jogi akadály. Tény, hogy a kódex hatálybalépésétől az első világháborúig halálbüntetés csupán gyilkossági ügyekben került alkalmazásra, és ennek gyakorisága is erősen csökkent. Nem érdektelen azt sem megjegyezni, hogy bár a súlyos élet elleni bűnözés alakulásában a század végére semmiféle lényeges változás nem következett be, a bíróságok 1895 és 1900 között, hallgatólagos megegyezéssel, egyetlen halálbüntetést sem szabtak ki. A századforduló idején közelinek tűnt az az idő, amikor a halálbüntetést végleg ki lehet iktatni a büntetési rendszerből.

A kódex büntetési rendszerében a szabadságvesztés-büntetés dominált, amelynek a törvény négy fajtáját, úgymint a fegyházat, az államfogházat, a börtönt és a fogházat különböztette meg. Az 1843-as javaslat két fokozatával szemben a négyféle szabadságvesztés mellett az volt a fő érv, hogy a büntetésnek arányban kell állnia a bűntett súlyával, ezért – mint ahogy *Csemegi* mondotta – a helyes büntetési rendszer leglényegesebb feltétele a többrendű, a kellékeiben és intenzitásában különböző szabadságvesztés. Rögtön meg kell jegyezni, hogy amennyiben a kódex következetesen vitte is keresztül a bűncselekmény hármass felosztásának elvét, és erre tekintettel megalapozottnak tűnik a szabadságvesztés-büntetésen belül több fokozat kialakítása, az államfogház mindenképpen kilógott ebből a rendszerből. *Csemegi* is elismerte, hogy az államfogház a szabadságvesztés-büntetés többi nemeivel nem áll organikus kapcsolatban, az államfogház nem volt más, mint engedmény a feudális előjogoknak.

A törvénykönyv a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására az akkor Európában általában elismert angol fokozatos rendszert vezette be azzal, hogy a fegyház és a börtön végrehajtása tekintetében az kiegészül az ír fokozatos rendszerből ismert negyedik fokozattal, az ún. közvetítő intézettel. Megjegyzendő azonban, hogy anyagi okok folytán a kódexben szabályozott büntetés-végrehajtási intézmények létesítésére meglehetősen lassan került sor és csak a 90-es években sikerült a követelményeknek többé-kevésbé megfelelő intézményrendszer létrehozása. Mindazonáltal a századforduló körül Európában a magyar börtönügy jó hírnévnek örvendett. A megkésett fejlődés azzal az előnnyel járt, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet és intézményrendszer kiépítése során a korabeli legmodernebb elképzelések kerülhettek bevezetésre. Jelentős hiányosság volt viszont a börtönügy kodifikálatlansága. *Csemegi* itt is el-

tért az 1843-as javaslatról, amikor elutasította az önálló büntető törvény gondolatát, és a büntetés-végrehajtásra vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket a kódexben helyezte el. A részletes végrehajtási szabályokat pedig igazságügy-miniszteri rendeletek és utasítások rendezték külön-külön az egyes büntetési nemek vonatkozásában. Emellett a büntető jogdogmatizmusnak azt a túlhajtását, amely a négyféle szabadságvesztés-büntetésben öltött testet, a gyakorlati élet rövidesen megcáfolta, és a századforduló idején már az elmélet egyértelműleg foglalt állást a szabadságvesztési nemek egyszerűsítése mellett.

A kódex büntetési rendszerét vizsgálva szembevetőd, hogy a törvény nem rendelkezett sem a büntetés céljáról, sem a büntetés kiszabás elveiről. Helyettük inkább a büntetés kiszabás során az enyhítő és súlyosító körülmények mérlegelésének klasszikus szabályát fogalmazta meg. Csemegi az egyesítő elmélet szellemében csupán azt emeli ki, hogy a büntetési rendszer működése feleljen meg „...a humanizmus követelményeinek, anélkül, hogy az igazság s az ez által követelt kellő szigor figyelmen kívül hagyassék”. Hangsúlyozza emellett az igazságos, azaz a bűncselekmény súlyával arányban álló büntetés elvét, a bírói individualizáció szükségességét és a nép igazságérzetének figyelembevételét a büntetés kiszabás során. E rendkívül sovány elvi tételek mellett a joggyakorlat a későbbiekben a büntetési célok közül az általános visszatartás, sőt kifejezetten az elrettentés elvét jutatta kifejezésre, főleg a szabadságvesztéssel sújtott súlyosabb bűncselekmények vonatkozásában. Maga Csemegi is a Kúria II. tanácsának elnöki székében a törvényt úgyszólván mindig in peius értelmezte nemcsak a minősítésben, hanem a büntetés mérvében is (Angyal Pál).

Összegzés

Végezetül felmerül: hogyan értékeljük ma az első magyar büntető törvénykönyvet, hogyan látjuk helyét és szerepét a magyar büntetőjogi gondolkodás kialakulásában.

A kódex megítélése, társadalmi-politikai és jogi értékelése az elmúlt száz év folyamán jelentős változásokon ment keresztül. Az első Csemegi-féle javaslatot az irodalom meglehetősen hűvösen, sőt erős kritikával fogadta, főleg amiatt, mert eltért az 1843-as törvényjavaslat megoldásaitól.

A törvény elfogadása után azonban az általános elismerés hangja vált uralkodóvá. A századforduló idején az újabb büntetőjogi irányzatok hívei már éles bírálattal illeték a kódex szellemi alapállását és a kötelező tisztelet mellett egyre hűvösebben tekintettek a kodifikátorra. Jellemző, hogy *Angyal Pál*, a korszak nagy tekintélyű büntetőjogásza 1926-ban elhangzott emlékezésében hosszan tisztelgett ugyan *Csemegi Károly* emberi nagysága, irodalmi és bírói tevékenysége előtt, de azt is hangsúlyozta, hogy szerinte „...kodifikatórius érdemeit sokan túlbecsülik”, a Btk nem Csemegi zsenijéből pattant ki, csupán „receptív alkotás” a korabeli európai törvények és a tudományos irodalom alapján. A második világháború utáni években a kritika még élesebbé vált. Az ötvenes évek kritikáját három tételben lehet összefoglalni.

Az első tétel azt hangsúlyozza, hogy a kódex társadalmi funkciója nem más, mint a tőkés társadalmi rend és a liberálkapitalista államrend védelme. A második tétel azt emeli ki, hogy a kódex több vonatkozásban is jelentősen eltér az 1843-as törvényjavaslat megoldásaitól, és az eltérések mind társadalmi-politikai, mind pedig jogi szempontból visszalépést jelentenek. A harmadik pedig azt emeli ki, hogy a büntető törvénykönyv a klasszikus büntetőjogi iskola kiválóan megfogalmazott, de mindenképpen elkésett alkotása, „...egy, már a törvény keletkezésekor is letűnőben levő büntetőjogi szemlélet utolsó, fényes fellobbanása”, amely ennek következtében alkalmatlanná vált a XX. század büntetőjogi problémáinak megoldására.

Az értékelés első tétele aligha vitatható, hiszen ez nem is annyira kritika, mint ténymegállapítás. *Csemegi Károly* valóban az új polgári társadalom és a liberális szabadság értékeinek védelmét állította a kódex középpontjába. Tegyük azonban hozzá, az előtte járó s az utána következő korszakénál nagyobb politikai tolerancia és jóval kisebb állami erőszak jelenik meg a kódex felelősségi rendszerében, a büntetési rendszer humanizálásában és nem utolsósorban a politikai bűncselekmények, illetve a sajtóbűncselekmények tényállásainak megfogalmazásában és a szankciók viszonylagos enyhességében.

Ami az értékelés másik két tételét illeti, úgy vélem, ott már lehet vitának helye. A több mint egy évszázados távlat lehetőséget ad arra, hogy árnyaltabb kép alakuljon ki a kódexről és arról, hogy mi a kódex helye és jelentősége a magyar büntetőjogban és a büntetőjogi gondolkodás fejlődésében.

Nézzük először is a két kódex közötti eltérések kérdését! Való igaz, hogy a Csemegi-kódex több lényeges kérdésben is eltér az 1843. évi büntetőtörvény-javaslattól. Az eltérések egyrészt jogi, kodifikációs-technikai jellegűek, másrészt pedig lényeges elvi-szemléleti különbségekből fakadnak. Láttuk ezt már a halálbüntetéssel kapcsolatban, és lehetne folytatni a felsorolást a bűncselekmény kettős, illetve hármas felosztásának kérdésén át egy sor más jogintézmény tekintetében is. A részletkérdések mellőzésével most inkább azt szeretném hangsúlyozni, hogy az eltérések nem jelentenek szükségszerűen visszalépést, különösen a jogi, kodifikációs-technikai jellegű megoldások területén. Emellett aligha lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a két kódex megalkotása közötti harminc év folyamán jelentősen megváltoztak az országban a társadalmi-politikai, illetve gazdasági viszonyok, és nem utolsósorban az a jogtudományi bázis, amely a kódex szellemi alapját alkotta. Az 1843-as javaslat alkotói egy optimista, a társadalmi fejlődés nagy lendületű, dinamikus szakaszában vázolták fel nem minden illúziótól mentes elképzeléseiket a büntetőjogról; *Csemegi* már egy lezajlott társadalmi-gazdasági változást, nevezetesen a polgári tulajdonviszonyok kibontakozását és annak politikai és nem utolsósorban a jogrendszerrel illető következményeit regisztrálhatta. Az 1843-as javaslat alkotóinak szemé előtt a korabeli legfejlettebb nyugat-európai országok megoldásai lebegtek, az 1878-as kódex pedig már figyelembe vehette az akkor kiépített magyar bírói szervezet tapasztalatait, és támaszkodhatott a nemzetközi tapasztalatokat összegező büntetőjog-tudomány legújabb eredményeire, az akkor virágkorát élő büntetőjogi dogmatikára. Emellett nem tagadható, hogy a 43-as javaslat bátrabban és nagyobbat lépett előre a büntetések humanizálása terén, mint a *Csemegi-kódex*, csakhogy az előzőből egy napra sem vált valóság, az utóbbi pedig 70 évig volt gyakorlati alakítója a magyar igazságszolgáltatásnak. Minden összevetve az a meggyőződésem, hogy akkor, amikor megalapozottan mutatjuk ki az 1843-as törvényjavaslat, illetve a *Csemegi-kódex* különbözőségeit, legalább annyira indokolt annak hangsúlyozása, hogy mindkét alkotás a magyar büntetőjogi gondolkodás terméke, s hogy a kettő között szerves összefüggés áll fenn. Az 1843-as javaslatok nélkül nem kerülhetett volna sor a *Csemegi-kódex* megalkotására, vagy legalábbis nem úgy és nem abban a formában, mint ahogyan az létrejött.

Most nézzük az elkészttség kérdését! A megkésztett társadalmi fejlődés és annak következményei a magyar jogrendszer és jogi gondolkodás alakulását illetően sem tagadhatók. Tény, hogy hazánkban a polgári társadalom viszonyai Nyugat-Európához képest valóban megkésztetten bontakoztak ki, és tény az is, hogy a liberális világnézet alapján kialakult jogi szemléletet és jogintézményeket a későbbi társadalmi változások viszonylag gyorsan, részben vagy egészen elsodorták, vagy legalábbis erősen módosították. Mégis azt hiszem, hogy hiba volna mindezt a kódex és főleg *Csemegi* rovására írni. *Csemegi* a fennálló társadalmi viszonyok alapján fejtette ki a liberális jogállam büntetőjogi koncepcióját, és támaszkodott ebben arra az eszmei alapra, ami a korabeli Európában modernnek, korszerűnek számított. Felhasználva a korabeli Európa minden kodifikációs tapasztalatát, a kódex elméleti megalapozottsága, jogtechnikai kidolgozottsága semmivel sem marad el korának európai törvénykönyvei mögött; a nemzetközi irodalomban egyesek sikerültebbnek tartották, mint a német birodalmi törvénykönyvet. Mindenesetre akkor ez volt a korszerű, ez volt a tudományos, hiszen az újabb büntetőjogi iskolák eszméi még Nyugat-Európában is csak embrionális állapotban voltak. Hiba lenne *Csemegitől* számonkérni, hogy nem látta a 70-es évek Magyarországon mindezt, amit a következő generáció a büntetőjog fejlődését illetően csak 20-30 évvel később ismert fel Nyugat-Európában.

A kódex értékelését illető gondolatsort a leghelyesebb lezárni talán azzal, ha rövid pillantást vetünk arra, hogy vajon mi volt a hatása a magyar büntetőjogi gondolkodás alakulására. Ismeretes, hogy a kódex 1951-ig, illetve különös része a jelenleg hatályos Btk. hatálybalépéséig, 1962-ig volt érvényben. (Csak zárójelben jegyzem meg: a közép-kelet-európai régió keserű fintora, hogy a kódex a két világháború között hatályos jog volt Csehszlovákia szlovákiai területén.) Ez a tény önmagáért beszél: három nemzedéken át az 1878-as kódex volt hazánkban a büntetőjog, alapja a büntetőjog-tudomány művelésének és oktatásának. Tegyük azt is hozzá: a *Csemegi*-kódex kristálytisztá jogi fogalmaira és különös részi tényállásaira ráismerhetünk a későbbi büntetőtörvényekben, sőt a hatályos Btk.-ban is. De nem csak a törvényről van szó. *Csemegi* tudományos nézetei más módon is befolyásolták a büntetőjogi gondolkodást. *Csemegi* nemcsak a törvényt szövegezte, de ő maga írta miniszteri indokolását is. A korabeli büntetőjog-tudomány nemzetközi

eredményeinek fölényes ismeretében a büntetőjog egészét felölelő monografikus részletességgel, a jog-összehasonlítás módszerével fej-
tette ki nemcsak a büntető törvénykönyv magyarázatát, hanem a bünte-
tőjog általános elveit és tanait. Munkáját a magyar klasszikus büntetőjog-
i felfogás maradandó értékű összefoglalásának tekinthetjük ma is. Ha
túlzás is lenne ezt az időszakot a magyar büntetőjog történetében
Csemegi-korszaknak nevezni, az bizonyos, hogy kodifikátori, bírói és
szakírói tevékenysége révén Csemegi hosszan tartó és jelentős hatást
gyakorolt a magyar büntetőjog fejlődésére, a jogalkalmazás és a tudom-
ányos gondolkodásra egyaránt.

Erdei Árpád CSEMEGI KÁROLY, A BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG MŰVELŐJE

1999-et a magyar büntetőjogászok Csemegi Károly évévé nyilváníthatnák, vagy talán esendesen meg is tették. Még csak május hetedikét mutatja a naptár, ám a mai alkalommal már a harmadik Csemegi-emlékülésen vehetek részt: egyet a Magyar Jogász Egylet Budapesten rendezett, mintegy két héttel ezelőtt a Komáromi Napok rendezvénysorozatának első eseményeként került sor ilyen ülésre, s most a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Jogtörténeti Albizottsága által rendezett emlékülésen vagyok jelen. Ezekről az eseményekről tudok, nem lehetetlen azonban, hogy a Csemegi-megemlékezések száma az említettéknél jóval magasabb.

A kerek évfordulók csábítanak: ilyenkor szükségesnek tartjuk, hogy ünnepélyesebb formában idézzük fel azok nevét és tetteit, akiknek érdemei a nem kerek évfordulókon, sőt az évfordulónak nem minősülő napokon is ugyanolyan jelentősek, mint akkor, amikor az ünnepi rendezvényre sort kerítünk. S néha talán igazságtalanok vagyunk abban, hogy mit avagy kit tartunk megemlékezésre érdemesnek: van úgy, hogy egyes évfordulók említés nélkül maradnak, pedig a megemlékezés ezekről is éppoly indokolt volna, mint amennyire azt a megünnepelt évforduló esetében találtuk. Abban is lehet igazságtalanság, hogy valamit többször és több helyütt idézünk fel, míg más évfordulónak csak egy s a kívánatosnál jóval szerényebb eseményt szentelünk.

Csemegi Károly esetében bizvást elmondhatjuk, hogy tevékenységével kiérdemelte a megemlékezéseket, az emlékülések sorozatát, és nincs semmi igazságtalanság abban, hogy ezekből neki több is jutott: nagyobb hatású büntetőjogász a magyar jogtörténetben aligha fedezhető fel.

Témám kiválasztására nem kaptam szabad kezét, azt a szervezők kijelölték, rám hagyták azonban a cím megválasztását. Bevallom erre nem csekély időt fordítottam, s ezért az eredményért szinte szégyellnem kell magam. Az ugyanis, hogy Csemegi Károly a büntetőeljárás jog művelője, min-

denképpen csak része az igazságnak, s messze van az egésztől, az igazság teljességétől. Messze mindenekelőtt azért, mert a XIX. században az anyagi büntetőjog és az eljárási jog művelői ugyanazok a személyek voltak. Ami ma ritkaság, nevezetesen hogy valaki mind a büntetőjog, mind a büntetőeljárás jog területén elismert szaktekintély legyen, száz évvel ezelőtt még magától értetődő és természetes volt. Részigazság jelenik meg a címben azért is, mert nem mondja el: Csemegi Károly a büntetőjog egészének nem egyszerűen művelője, hanem kiemelkedő tudósa volt. Minthogy azonban én csupán büntető eljárásjogászai tevékenységének méltatására vállalkoztam, a sablonos előadócím talán bocsánatos bűn, hiszen mindössze azt jelzi, Csemegi sokoldalú működésének melyik területéről szöveg.

Egy emlékülés előadója sokféleképpen oldhatja meg a reá háruló feladatot. Bemutathatja annak a személynek az életpályáját, akiről a megemlékezés szól: ismertetheti tevékenységét, méltathatja tudói és emberi erőit; láttathatja azt, miként ítélték meg őt kortársai, s miképpen hatottak gondolatai, elképzelései a saját korában. Bizonyos, hogy az ekként felidézett személyről mindezeket illik, sőt el is kell mondani. Ám akit halála után száz évvel is úgy tartunk számon, hogy emlékülést szentelünk neki, az nemcsak kortársaira, hanem az utódokra is hatást gyakorol, s gondolatai, vagy azok egy része az időben oly messze eső utókor számára is érvényesek. Ezért előadásomban arra is kísérletet teszek, hogy bemutassam, mit hagyott örökül Csemegi Károly a büntetőeljárás jog művelőjeként, mi az, ami elképzeléseiből ma is érték, mi az, ami napjainkban is jelen van a büntetőeljárás jog alakulásában.

A mai jogászságnak csak az idősebb generációja emlékszik vissza azokra az időkre, amikor Csemegi Károly életművének legközismertebb darabja, a Csemegi-kódexnek is nevezett Btk. még legalább egyes részleteiben „élő” törvény volt, ám a tény az, hogy az 1978. évi V. tc. sok évtizeden, 70 éven át szolgált a büntető jogalkalmazás alapjául. E tény viszont Csemegi nevét mára elsősorban a büntető anyagi joggal kapcsolja össze.

Nem kétséges, ha egy tervezet törvénnyé válik, különösen olyan törvénnyé, amely hosszú időn át hatályban marad, s a tervezetet egy személy nevéhez kapcsoljuk, a törvény e személynek mintegy emlékműve lesz. Az ilyen emlékmű azután könnyen elvonja figyelmünket azokról a tervezetekről, melyek ugyanazon névvel kapcsolhatók össze, ám törvényerőre soha nem emelkedtek.

Csemegi Károly három büntető eljárásjogi tervezetet készített, melyek azonban törvénnyé nem váltak, habár mindegyik figyelemre méltó alkotás volt. Az már csupán paradoxon, hogy a tervezetek közül mindössze az első talán a legvázlatosabb, a mai szemmel legkevésbé sikerült, jutott el addig, hogy a bíróságok alkalmazták: ez volt az úgynevezett Sárga Könyv.

1872. január 1-jén megkezdték működésüket az újonnan szervezett bíróságok és királyi ügyészségek, s eljárásukhoz a megfelelő szabályokra is szükség volt. Az akkoriban már a Btk. tervezetén dolgozó Csemegi Károly kapott megbízást az igazságügyi miniszertől egy ideiglenes javaslat gyors elkészítésére, amit 1872. március 6-án a miniszter a képviselőház elé terjesztett. Az ideiglenes szabályzatot azonban az Országgyűlés feloszlátása miatt nem tárgyalta, így Pauler igazságügyi miniszter köriratban küldte meg azt alkalmazás végett a bíróságoknak. A Sárga Könyv azután 28 éven át, az 1896. évi XXXIII. törvénycikk hatálybalépéséig, tehát 1900-ig, de facto eljárási kódexként szolgált zsinórmértékül a bíróságok számára mint szokásjogi forrás.

A Btk. 1878-ban megszületett, végső soron a büntetőjogi kodifikáció 1880-ban lezárult. Ezek után Csemegi újból büntetőeljárás javaslat készítésére kapott megbízást, munkája 1882-ben már nyomtatásban is megjelent.

A tervezet élénk vitát és számos bírálatot váltott ki, emiatt – különösen a Pauler igazságügy-miniszter által felállított úgynevezett szaktanácskozmány ajánlásainak hatására – Csemegi elkészítette az átdolgozott tervezetet, amely 1886-ban jelent meg. Ezen – „második javaslat” címen ismertté vált – tervezetnek az átvizsgálására ismét összehívták a szaktanácskozmányt, ám a feladat elvégzésére valójában egy öttagú albizottság lett volna hivatott. Ennek munkáját a miniszterváltás félbeszakította, Csemegi pedig a javaslat átdolgozására már nem vállalkozott. A tervezet élettörténete itt még sem ért véget, mert az új miniszter által kiküldött háromtagú bizottság lényegileg Csemegi két tervezetét dolgozta át és állította össze új javaslatként.

A múlt század büntetőjogi jogalkotásának igényességét ismerve a három Csemegi nevéhez kötött és a már említett, a háromtagú bizottság által összeállított további egy – ugyancsak az ő nevéhez köthető – eljárástörvény-tervezet megalkotása már önmagában jelezheti Csemegi Károly kiválóságát. Abban az időben aligha bízták volna rá a további ter-

vezetek elkészítését, ha az első (a Sárga Könyv) vagy az elsőnek nevezett 1882. évi tervezet gyenge munkának lett volna minősíthető. A tervezetek tartalmának megismerése azonban igazolja, amit a többszöri felkérés tényre csak sejtet velünk: Csemegi elismerésre méltó munkát végzett.

Ami a kortársak véleményét illeti, Csemegi tervezeteinek megítélése elismerő és elítélő egyaránt volt. Mindenképpen ellátták a büntetőjog szakirodalmi művelőit témával: a tervezetekről lezajlott magas színvonalú irodalmi viták jelentős hozzájárulást jelentenek a magyar büntetőeljárás jog elméletének fejlődéséhez. Csak megjegyzem, hogy akinek munkái a múlt század utolsó három évtizedének szakirodalmi tevékenységét inspirálták vagy provokálták, az közvetve is igen értékes örökséget hagyott hátra a későbbi korok számára.

Csemegi ennél természetesen többet tett.

Finkey Ferenc kéziratban maradt munkájában a következőket írta róla: „Mint író, Csemegi látszólag nem termelt sokat, de számos igen becses anyagi jogi és eljárási tanulmányával valamint a Btk. hivatalos javaslatának miniszteri indokolásával és az 1882-i eljárási tervezetéhez készített és kiadott terjedelmes indokolásával irodalmi téren is nagy nevet szerzett s méltán foglal helyet a büntető perjogi tudomány legnagyobbjai között.”

Csemegi számára, mint a múlt század második felében működő jogásznemzedék tagjai számára általában, a korszerű büntetőeljárás jog csak a kontinentális vegyes rendszer modelljében volt elképzelhető. Belőlük az inkvizitórius rendszer természetsszerűleg viszolygást váltott ki, az akkuzatórius rendszert viszont ideálisnak, s így követendőnek tekintették. Nem zavarta őket, hogy a vegyes rendszer perelőkészítő szakasza (tehát a nyomozás és a vizsgálat) jelentős mértékben mutatott inkvizitórius jegyeket, mert a fontosnak a pert tekintették, s ott törekedtek az inkvizitórius jegyek felszámolására. Ennek útjaiban mutatkoztak az eltérések az álláspontok között.

Csemegi nézeteit kortársai tehát nem az alap, a modell megválasztása, hanem éppen a tervezeteiben következetesen kifejezésre juttatott elképzelései tekintetében vitatták.

Az akkori elgondolások között az esküdszék tisztelete igen előkelő helyet foglalt el, Csemegi számára azonban az esküdszék fölösleges és nehezen kezelhető intézmény volt. Elismerte ugyan a jelentőségét, főképpen abból kiindulva, hogy „ezen intézmény az utóbbi két évtized

alatt csaknem az egész művelt Európa büntető törvénykezésében elfogadtatott; sőt több államnak alkotmányában az alkotmányos garantiák saro-
roktétele gyanánt gyökeresíttetett” (az 1882-es javaslat általános indoko-
lása), de azt vallotta, a sok nyelvű Magyarországon lehetetlen lett volna,
hogy „az esküdtszéki intézmény természetének megfelelő, ennek elvét,
létkát és mellőzhetetlen feltételét képező garantiák megtartása mellett
esküdtszékek szerveztessenek” minden törvényszék mellett. S a nyelvi
problémák – megítélése szerint – lehetetlenné tették volna, hogy a bűn-
vádi eljárás által nyújtható „legelső és legföltétlenebb” garancia, a köz-
vetlenség megvalósuljon.

Látható, további érvei is elsősorban külső tényezőkre (például az es-
küdtszékek kialakításában elkerülhetetlenül megjelenő politikai befo-
lyásra) alapultak, s ellenérzéseit „nem magában az intézménynek termé-
szetében”, hanem a „semmiféle törvény által le nem győzhető és el nem
hárítható viszonyainkban keresendő” okokra alapította. Az esküdtszék
elvetéséért mégis legalább annyi támadást kapott, mint másik alapgon-
dolatának, a vádelv érvényesítésének kortársai szerint eltúlzott voltáért.

A vádelv már a Sárga Könyvben érvényre jutott, de az a vádrendszert
még nem átfogóan, annak minden következményével együtt szabályozta.

E tervezetben a törvényszék előtti eljárás az előnyomozásból, a ren-
des vizsgálatból, a vád alá helyezésből és a végtárgyalásból állt; a vizsgáló-
bíró által folytatott vizsgálat minden ügyben kötelező volt. A vizsgálóbíró
eljárása általában vádra indult, sürgősség esetén azonban erre nem volt
szükség. A vádtanács intézményét ez az eljárás nem ismerte. [Megjegy-
zem, a 80-as években a vádelvet bizonyos értelemben túlhajtotta a gya-
korlat, amennyiben az ügyész vádját a büntetés mértékére is irányadó-
nak tekintették a bíróságok. Ez egyébként Csemegi befolyásának a kö-
vetkezménye. E befolyás éreztethette hatását, hiszen – emlékezzünk –
az eljárás szokásjogi alapú volt, a Sárga Könyv nem lévén törvény, és a
80-as évek a tervezetek elkészítésének az időszaka volt, s ami akárcsak el-
gondolásként is megjelent a szakmai körök előtt, a tényleges eljárásokba
is utat találhatott.] Az esküdtszéki eljárás, amely az 1843–44-es javasla-
tokban már szerepelt, a Sárga Könyvben nem jelent meg.

Az esküdtszéki eljárás hiányát a szabályzat, azaz a Sárga Könyv elké-
szítésének sürgőssége és az egész tervezet ideiglenes jellege még további
különösebb indokok nélkül is magyarázhatta. Az 1882. évi úgynevezett
első tervezethez fűzött indokolás azonban Csemegi elutasító álláspontját

már világhosszra tette. Ez a tervezet a vádrendszert viszont teljes következetességgel érvényesítette. A szakirodalom éppen ezért indított ellene és készítője ellen heves támadásokat. Úgy látszik, a kortársak nem osztották Csemegi azon nézetét, mely szerint „a vádelv az élő nemzetek életerős és oltalmazó rendszere”, vagy ha igen, akkor azt nálánál korlátozottabb formában tartották csak elfogadhatónak.

Az 1886. évi második javaslat már engedett a túlhajtott vádrendszerekből, mellőzte a vádtanács intézményét, s a vádló indítványa a minősítés és a büntetés tekintetében a bíróságot e tervezet szerint már nem kötötte. Az esküdszéket illetően azonban nem volt változás: a második javaslat sem tartalmazta.

A bevezetőben azt ígértem, szólok Csemegi elgondolásainak utóéletéről is, s talán a köztük és napjaink kodifikációs termékei közötti párhuzamokra is utalok.

Az esküdszékről ebben az összefüggésben csak annyit jegyzek meg, hogy bár az 1896. évi bűnvádi perrendtartás – ha korlátozott hatókörrel is, de – megteremtette az esküdszéki eljárást, az a gyakorlatban nem bizonyult jelentősnek. Mint tudjuk, még papíron is csak rövid ideig létezett, s amikor az első világháború kapcsán felfüggesztették működését, gyakorlatilag meg is szüntették. Csemegi álláspontja, nevezetesen az, hogy az esküdszéki eljárást szükségtelen bevezetni, amihez a szaktanácskozmány szándékai ellenére ragaszkodott, avval nyert igazolást, hogy bár ellenfelei öröme az esküdszéki eljárás ugyan létrejött, soha nem tudott komoly szerepet kapni a magyar büntető igazságszolgáltatásban.

Ami a vádelv túlhajtását illető vádakot illeti (ha megbocsátják ezt az elkerülhetetlen szójátékot), Csemegi alighanem bünsnek vallotta volna magát, amint azt a második javaslat módosított rendelkezései bizonyítják. Engedett, s lemondott néhány korábbi elképzeléséről. Úgy látszik azonban, ha álláspontját például a bíróságot kötő ügyési indítványról fel is adta, gondolata 110 évvel később újból feltámadott, vagy még inkább felébredt mély álmából.

Az 1998. évi XIX. törvény, vagyis az érvényes, ám ez idő szerint éppen nem hatályos törvény kodifikációja során komoly formában vitatta a bizottság, vajon nem kellene-e a törvényben megengedni, hogy az ügyész a büntetés mértékére is indítványt tegyen. S a szentségtörőnek számító gondolat háttérében egyebek között az a kérdés is meghúzódhatott: ugyan miben sértheti a bíróság függetlenségét (ahogyan ezt egyesek ál-

lítják), ha a vádló azonkívül, hogy kit tekint valamely bűncselekmény elkövetésében bűnösnek, még azt is közli a bírósággal, hogy álláspontja szerint ezért milyen büntetés jár. Mint tudjuk, a bíróságot a bűnösségre vonatkozó vádlói álláspont egyáltalán nem akadályozza abban, hogy a terheltet felmentse, s a vádirati minősítéstől is eltér, ha más a jogi álláspontja. A büntetés kiszabásában is bizonyára függetleníteni tudná magát a vádlói indítványtól, ha arra lenne szükség. Ám a Csemegi elképzelései körüli és a napjainkban kialakult viták között ennél sokkal jelentősebb párhuzam is felfedezhető.

A vádelv mindenképpen a kontradiktórius eljárás jellemzője, avval tehát a kontradiktórius elem erősödik az eljárásban. Csemegi éppen azt az elemet hangsúlyozta, amelyet ma is erősítendőnek vél a nemzetközi és hazai irodalom, s amelynek szelleme az érvényes, de nem hatályos törvény koncepcióját is áthatotta. Azt hadd ne elemezzem most, mennyire és milyen sikerrel sikerült mindezt valóra váltani az elkészült törvényben.

A Csemegi elleni korabeli támadások sarokpontjai tehát tisztáztak: az esküdtszék elvetése és a vádelv túlhajtása volt a kiindulás.

A sarokpontokon túl azonban más részekben is érték komoly bírálatok Csemegi elképzelését. 1882 és 1886 között a *Jogtudományi Közlöny* rendszeresen közölt észrevételeket, megjegyzéseket, rövid cikkeket vagy hosszabb tanulmányokat, amelyek az említetteken kívül más, kisebb-nagyobb jelentőségű kérdéseket érintettek. Az mindenesetre feltűnő, hogy a bírálók között a leggyakrabban és a legnagyobb élességgel Fayer László fejtette ki nézeteit. Róla pedig jól tudjuk, hogy az európai vegyes rendszer bevezetésének gondolatát, vagyis az inkvizitórius eljárással szemben az akkuzatórius eljárási mód elfogadását támogatta, s ahhoz maga is nagymértékben hozzájárult. Eltűnődhetünk azon, hogy a valódi alapkérdésekben oly nagymértékben egyetértő két jogász között miért bontakozott ki egyes részkérdésekben egy sajátos vita, melyben az egyik fél (Csemegi) inkább a célpont, a másik (Fayer) inkább az íjász szerepét töltötte be.

Ez alkalommal nem nyílik mód arra, hogy Csemegi büntető eljárásjogi munkásságát részletesebben tárgyaljam. A rendelkezésre álló idő s még inkább az emlékülés résztvevőinek türelme véges. Az érdeklődő Csemegi nézeteinek a leghatározottabb kifejtését éppen az általa készített tervezetekben találja meg: egy törvénytervezet szövegénél semmi nem árulkodhat jobban a szerző elgondolásairól, rendszerező képességéről és gyakorlati érzékéről. Így csupán néhány ténytet említék.

Az 1882-es úgynevezett első javaslat 688. §-ból áll, s a rendelkezések úgyszólván mindegyike figyelmet érdemlő. Ám a tervezethez készített indoklás a száraz törvénysszöveg olvasására és elemzésére időt nem talál, akár nem jogász érdeklődőt is eligazítja Csemegi elképzelései között. A jogász pedig felfedezhet számos olyan választ egy sor ma is élő kérdésre, amelyre mindmáig senki jobb feleletet nem adott. Csak néhány példát idézek:

„A helyesen szabályozott bűnvádi eljárásnak első és föltétlen követelménye, hogy a bűnvádi eljárást megelőző nyomozás tisztje elsőrendben és főleg az ügyészre, mint a törvénykezési rendőrség fejére ruháztassék...; a rendőrségnek és így az ezt irányító királyi ügyésznek kétségtelenül tág hatalmi körrel kell bírnia; de amint ezen hatalom az egyéni jog körével érintkezik, ellenőriztetnie kell a vádló és a vádlott fölött álló, pártatlan és részrehajlatlan bírót, sőt amint a rendőrség az egyén jogkörébe nyúl, e cselekmények foganatosításától fogva az ezen jogot illető további intézkedéseknek a bíró rendelkezése alá kell helyeztetniük”.

Másutt: „...a személyes szabadság, a házjog, a levéltitok, a polgárnak az alkotmány szavai vagy eszméje által biztosított, a részrehajlatlan bíróság oltalma alatt álló jogai közé tartoznak.”

Ismét másutt: „Követeli a vádrendszer, hogy a vád bizonyítására szolgáló bizonyítékokat a vádló szerezzé be.” Folytathatnám, de ennyit is elegendőnek tartok az előbb mondottak igazolására.

Korunk magyar büntetőjogászát ez az általános indoklás egyébként is irigységgel tölti el.

Hol van már – kérdezhetjük – az az idő, amikor a törvényhez fűzött általános indoklás önálló tanulmánynak beillett, amely jogtörténeti elemzést, jog-összehasonlítást, elméletet és koncepciót egyaránt tartalmazott, melyből a tervezet készítését irányító szándék és cél, valamint a szolgálni kívánt érdek világosan kitűnt. Valljuk meg, manapság az általános indoklás ritkán megy túl az általánosságokon, az egyes szakaszokhoz fűzött indoklás pedig a szöveg más szavakkal történő megismétlésén. Igaz, nem tudjuk, milyen indoklás fűződött volna az egyes rendelkezésekhez, mert az nem készült el. A minőségére csupán következtethetünk, mégpedig abból, ahogyan Csemegi az általános indoklásban kifejtett tételek alátámasztására a tervezet szövegéből hívott fel szakaszokat. A következtetés csak sajnálatot okoz, hogy a munkának ez a része elmaradt.

Jogászi meggyőződés és álláspont kérdése, hogy milyen jogintézményekkel vagy milyen jogi megoldásokkal ért az ember egyet, vagy melyek azok, amelyeket bírálандónak tart. Nagyon remélem, az elmondottakból nem az tűnik ki, hogy Csemeget tévedhetetlennek vagy minden tekintetben a helyes megoldást követőnek tekintem. Ha korábban azt mondtam, hogy az 1882-es tervezet úgyszólván minden szakasza figyelemre méltó, evvel csupán azt kívántam jelezni, hogy figyelmünket, de nem szükségképpen egyetértésünket érdemlik meg Csemegei útjai. Végül is ugyanazokkal a kérdésekkel birkózott, amellyel mi magunk. Mindezen kérdések bármilyen eljárásjogi kódexben megoldást várnak, a listában éppúgy benne van az ügyész eljárási szerepe; a vádely; a sértett jogállása a büntetőeljárásban; a perorvoslatok vagy a távollévők elleni eljárás, mint a bizonyítás szabályozása vagy a védő jogai. Csalódást a napjaink kodifikátorának nemigen okoz azzal, hogy nem foglalkozott valamivel, amit ma feltétlenül az eljárási törvénybe tartozónak tekintünk. Ha mégis szemrehányást akarunk tenni valamilyen mulasztásért, hogy ne csalódjunk, erre is ad okot: nem foglalkozott például a tanúvédelemmel, ami mostanában sok gondunk forrása. Mentsége talán az, hogy a XIX. század vége a büntetőügyekben még a béke kora volt.

Válaszai a kérdésekre nem mindig a mi válaszaink, s nem is mindig helyeselhető válaszok. Mégis, tervezeteit olvasva ráébredhetünk arra, amit talán hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni: múlt századbeli elődeink számos dolgot felfedeztek, s érdemes hozzájuk fordulni elképzelésekért és elgondolásokért. Nem kell magunknak saját erőből feltalálni mindazt, amihez ők már régen eljutottak. Kétségtelen ugyan, hogy aki saját erejéből felfedezi a spanyolviaszt, joggal invenciózusnak minősíthető, de az is kétségtelen, hogy a műveltsége hézagos. S ha olykor-olykor és nem csupán egy emlékülés, hanem mindennapi munkánk során is visszatérünk elődeink műveihez, hogy azokból okuljunk vagy merítsünk, akkor csupán azt folytatjuk, amit ők maguk is tettek: támaszkodtak saját elődeikre, létrehozva evvel a folyamatosságot, a kontinuitást jogi kultúránkban. Ezért is érdemes és kell Csemegei Károlyra és a hozzá hasonló alkotókra emlékeznünk.

Kabódi Csaba
CSEMEGI KÁROLY,
A MAGYAR BÖRTÖNÜGY
ELFELEDETT ALAKJA

1. Az emlékező zavarban van, s egyáltalán nem a hallgatóság jóindulatának megnyerését célzó szófordulatként illendőségből szabatkozom. Van okom rá, s elég nyomós: mert Csemegiről mint börtönügyi szakemberről akarok szólni. Feszélyez az is, hogy – és ahogy – újabban divatban van. Sokszor, sokfelé és sokféleképpen dicsérik, természetesen legtöbbször kodifikátorként, s mindenekelőtt mint az első írott Btk. megalkotójaként idézik.

Persze, ha valakinek a halála századik évfordulóját nem felejtik el, az azért nem lehet véletlen. Ami pedig a száz év alatt történt: történelem. És a huszadik századvégi jogász „céh” – láthatóan – szükségesnek érzi a megemlékezést. Lehet, hogy kollektív lelkiismeret-furdalása van? Vagy inkább szakmailag elfogadható és vállalandó elődöt és előzményt keres? Adva van a minapi rendszerváltozás iránya – a polgári jogállam fél évszázada szétéptett büntetőjogi fonalát újra fel kell venni, s hozzácsomózni a mához.

S a kiindulás nem lehet más, mint az 1878. évi V. törvénycikk, és Csemegi.

A Törvény és a Törvényalkotó. A törvény, amely nem módosítások nélkül, de hetven évig szolgált. Az a törvény, amelyre születése másnapján már azt mondták: korszerűtlen, nem veszi tekintetbe a modern büntetéstani törekvések hasznossági – célszerűségi kritériumait, az éppen nekirugaszkodó és reményteli megoldásokat kínáló kriminológiai iskolák tanításait. Csemegi számára fontosabbnak tűnt – a kiegyezést követően – büntetőjog területén is a jogállami modell megteremtése. Számára a „nullum crimen... és a nulla poena...” elveinek tisztelete jelesebb értékét képviselt, mint például a két évvel korábban megjelent „A bűnöző ember” című korszakos Lombroso műben sugallt új pönológiai világkép. Nála ez értékvalasztás volt, tájékozódásának és tájékozottságának sem nyelvi, sem szakmai akadályai nem voltak. Zavarba ejtően sok nyelven – a

klasszikusnak számító latin és görög mellett, a szinte kötelességszerűen ismert német mellett angol, francia és olasz nyelven is – eligazodott, és igen gazdag saját könyvtárral rendelkezett. A törvény „egyszemélyes” megalkotása már a kortársak számára is nehezen hihetőnek tűnt, így hamar elterjedt az a vélekedés, hogy a törvénykönyv egyes részeit, különösen a börtönrendszerről szóló fejezetet nem Csemegi, hanem minisztériumi munkatársak, jelesen Tauffer Emil írta volna. Erősítette a gyanút az a tény, amit Finkey Ferenc így rögzített: „Mint író Csemegi látszólag nem termelt sokat...” S ezzel szemben állt »hivalkodóan« a Büntető Törvénykönyv kétkötetes, hétszáz oldalas miniszteri indokolása, amelyben szintén Finkeyt idézve: Csemegi „...itt-ott monografikus részletességgel és mélységgel fejt ki büntetőjogi tanait.” Azt hiszem, hinnünk kell Edvi Illés Károlynak, aki sajtó alá rendezte Csemegi írásos életművét, s a kötet bevezető tanulmányában ekként fogalmazott: „Az igazságügyminiszter által kinyomatott s az anyaggyűjteménybe felvett indokolás azonban az elejétől végig Csemegi Károly legsajátabb műve. Mint államtitkár készíté azt, de azért nem a hivatalnok sablonszerű munkája, hanem a jogtudós remeke e mű. Mégis az a körülmény, hogy az igazságügyminiszterium laboratóriumából került ki: okul és alkalmul szolgált arra, hogy abban némelyek Csemegin kívül másnak is részt tulajdonítottak s ezt azután a tudós szerző érdemeinek kisebbitésére, kéz alatt híresztelték, – míg végre közhitté kezdett válni, hogy a büntetőtörvénykönyv indokolása nem kizárólag Csemegi műve. Ám ezt a hitet épen azok, a kiknek a közreműködésben állítólag részük volt, már ismételve megczáfolták.”

Nyilvánvaló, hogy Csemegi ismerte Pulszky Ágost és Tauffer Emil 1867-ben megjelent s azóta is a magyar börtönügyi irodalom alapműveként számotartott könyvét: „A börtönügy multja, elmélete jelen állása, különös tekintettel Magyarországra.” Hasonlóképpen Csillag László osztálytanácsos és Tauffer Emil fogalmazó több munkáját, akik az 1860-as évek végén a minisztérium kebelén belül a börtönügyi kodifikáció intézésével voltak megbízva. Biztos olvasta a „Hivatalos jelentés az országos fegyintézetekről az 1867-ik évben” címűt, valamint a következő évben a német és svájci területen tett tanulmányútjuk tapasztalatait összefoglaló jelentésüket is. Természetes módon (fel)használta ezeket, amiként az európai büntetőjogi, büntetéstani szakirodalom legfrissebb termését, miként már utaltam rá, nem állhatták útját sem szakmai, sem nyelvi korlátok. Irigylésre méltó volt az, ahogy a kor-

társ külhoni tudományosságban való jártasságát időről időre megmutatta. Feljegyezték ugyanis róla, hogy „vitapartnerei életét többször megkeserítette azzal, hogy a kor jeles szerzőitől azok nyelvén biztonssággal idézett”.

Tudvalevő gyarló az ember – még a „boldog békeidők” fiai sem voltak mentesek egy sor hibától: irigységtől, sértődékenységtől –, nem csoda tehát, hogy pályatársai nem kedvelték. Megint Edvi Illést idézem: „Ő, a ki mindig az egyenes úton járt, a ki szerette az igazságot és gyűlölte a hivalkodást, a ki becülte s a tudást és lenézte a megalkuvást, sohasem élvezhette a népszerűségnek dicsőségét, hanem kénytelen volt a kötelesség híj teljesítésének tudatában megnyugvást keresni.” Talán nem is könnyű szívébe zárni a kortásaknak azt, aki kevesebb mint tucatnyi év alatt oly szerteágazó s korszakos kodifikációnak volt meghatározó eleme. Inkább intézmény, mint hús-vér ember. Közismert volt – s mai is az –, hogy Csemegi fogalmazta az igazságszolgáltatást a közigazgatástól függetlenítő 1869-es törvényt.

Méltán a büntetőjog 19. századi legdicsőbb jogalkotója akkor is, ha a Btk. mellett mint processualista kodifikátor kevésbé lett eredményes: elfogadott törvény nem fűződik a nevéhez. Szakmai kuriózum: a Pauler-féle ún. Sárga könyv megszövegezőjeként – hagyományra s illendőségre fittyet hányva, a kodifikációs műhely homályából kilépve – „büntetőeljárás szokásjog” alkotójaként lett híressé, immár másodízben. A harmadik a sorban s a legnevezetesebb: a Btk. volt. A teljesítmény önmagában nem növelte Csemegi „rokonszenv-indexét”. Ún. nehéz ember volt: lenézte a tudatlanságot, s hitt a jog erejében: a szó eredeti értelmében vett jogász volt.

De modora – ahogy Fayer fogalmazott – „szakkörökben, de különösen a politikai világban hidegséget támasztott irányában”.

Kortárs kritikusi szerint nem volt lángész, de talán kora sem kedvezett a zsenik megjelenésének. A géniuszok jószerivel gyökeres átalakulások, rendszerint szakmai forradalmak előkészítői, mint például – elnevezése ellenére – a Reformkor nagy nemzedéke. Az 1843/44-as átfogó büntetőjogi kodifikációs munkálatok valójában egy szakmai revolúciónak adták keretét. Csemegi alkotókoráig nem csupán egy egyszerűen lepergő negyedszázad, hanem egy olyan periódus telt el, amelyben egy elfojtott forradalom, eltiport szabadságharc és tartós elnyomatás következtében a „nagy generáció” vagy elpusztult vagy szétkergetett. A „kiegye-

zés házának” felépítéséhez pedig csupán szakemberekre volt szükség. Szerencsére akadtak közöttük kiváló mesteremberek. Csemegi Károly mestere volt a szakmájának, és mestermű lett maga a kódex is.

Tudott dolog azonban, hogy Csemegi Károly nem a börtönügyet érintő munkássága révén híresült el a magyar büntetőjog történetében. Életében ő maga sem hagyott kétséget afelől, hogy büntető törvénykönyve börtönrendszerének kimunkálására lett volna a legbüszkébb. Mindennek dacára most mégis úgy szeretnék megemlékezni Csemegi Károlyról, mint a 19. századi honi börtönügy egyik meghatározó személyiségéről. Épp így és emiatt érzem magam különösen feszélyezve. Természetesen nem azt akarom bizonyítani, hogy Csemegi „formálisan” megalkotta a magyar börtönrendszert, hiszen ez oly felesleges, mint az egésznek része, a Btk. szükséges lényegi elemének megléte különösebb igazolást nem igényel. Azt kívánom megmutatni, hogy Csemegi Károly a magyar büntetéstani s börtönügy tudományosan számontartandó mestere. Ugyanakkor nem szeretnék az visszatekintő helyzetével, az emlékezés magasztos pillanatával visszaélni, s az ünnepi alkalmat arra fordítani, hogy Csemegi életművét alapvetően átértékeljem. Óvakodom attól is, hogy Csemegi kodifikációs szerepét és egyéni sorsát ürügyül használjam saját(os) szakmai gondolatok, történeti áthallások közvetítésére. Valóban nem akarok mást, mint megmutatni Csemegi Károly eddig ismeretlen szakmai oldalát, felfedezni a „börtönreformer-Csemegit”.

A 19. század nagyobbik felében a büntetéstannal foglalkozó európai gondolkodók között nem volt vita afelett, hogy a szabadságvesztés a leg-tökéletesebb büntetés. Igazságos és demokratikus, hiszen a felvilágosodással megtalált egyetemes érték: a szabadság, amely a törvény szerint egyenlően van kimérve a polgároknak a bűn által elveszithető. Igazságos mércéje is, ahogy a büntett súlyához és vétkesség fokához igazítja a büntetést. Kellő fegyelmező és intő hatást képes gyakorolni úgy az elítéltre, mint a társadalom egészére. Rendkívül rugalmas büntetés: az idő tagolásával osztható, formájában egyéniesíthető, közvetlen, személyes jellegű. Az elítélt testét veszi ugyan igénybe, de nem véglegesen és megmásíthatatlanul, miként a középkor testi büntetésesei tették, a szabadságvesztés büntetéstani logikáját illetően mindig átmeneti jogfosztás, mindig „időleges” szankció. Hajlékonysága megmutatkozik abban is, ahogy végrehajtási módjával követni képes az adott társadalom kulturális, erkölcsi és vallási szintjét, a jogpolitika elvárásait és a gazdaság lehetőségeit.

A börtönügy művelőinek tehát adva volt a feladat: a szabadságvesztés tökéletes büntetéséhez meg kellett találni a tökéletes végrehajtási rendszert. Az újat alkotás igénye s reménye rendkívüli módon megmozgatta a kor gondolkodóinak fantáziáját. Hittek abban ugyanis, hogy meg- és/vagy kitalálható az eszményi börtönrendszer. Mindössze rendületlenül és szisztematikusan kell keresni azt a börtönügyi vezérlő eszmét, amely a szabadságvesztés ideális végrehajtását jelentő metódust rejtő zárhoz megadja a „megoldás” kulcsát. S úgy gondolták, csakis idő kérdése, hogy ráleljenek. A büntetéstan művelői mindenben a teljességre törekedtek: a büntetéstan eszményeikhez nem csupán a börtönrendszer formai és normatív kereteit alkották meg, de ehhez illeszkedően fogalmazták meg börtönépítészeti, rabmunkáltatási, rabnevelési elképzeléseiket is. Kezdetben, a 19. század első évtizedeiben így sorjáztak ki Észak-Amerikából és aztán – egymás mellett s részben egymásba fonódva – léteztek az európai gyakorlatban az elítélt megbűnhődését-megjavulását a teljes magányra, avagy közösségben a hallgatás magányára, mint vezéreszményre alapozott elvi tisztaságra törekvő börtönrendszerek. Aztán jöttek a legkülönbélebb elegyítő – vegyes teóriák, sok helyütt – különösen az utilitarista és prakticista angolszász jogterületen – egyenest egyes börtönigazgatók egyéni „receptjeik” alapján keverték ki mind újabb és újabb szisztémákat. Ekként aligha volt sok túlzás az egykori amerikai szakíró panaszában: „A mai börtönigazgató olyan pönológiai rongyszóttos boldogtalan örököse, amelynek egyes darabjai vallási hiedelmek, népi dogmák, humanitárius érzelmek, katonai hagyományos, tudományos elméletek és adminisztratív célszerűségek maradványai...”

Csemegi Károly ellenben még az elvi tisztaságra igényes büntetéstan klasszikus korszakának utolsó generációjához tartozott, aki a börtönrendszer tekintetében (is) az eszményt, az ideálisat kereste. A mai olvasónak is tiszteletet parancsol Csemegi azon igyekezete, ahogy nem pusztán csak a legkorszerűbbnek tetsző börtönrendszert akarta megvalósítani, hanem a büntetéstanilag legtökéletesebbet, és ezen túlmenően azt, amely leginkább megfelel a hazai viszonyoknak. Hűen korábbi – az Országbírói Értekezlet idején, az osztrák minta másolásával szemben megfogalmazott – álláspontjához, újfent hitet tett a szakmai önállóság mellett. A börtönrendszer ügyében szintén nem az unifikáció, hanem – érdemi – kodifikáció a feladat. Pontosabban a legfrisebb európai bört-

tönügyi kínálatból azt és annyiban kell átvenni, amennyire az a honi talajba életképesen átültethető. Kivételes szakmai teljesítmény az, ahogy Csemegi a „nyugati minták”, az adott hazai jogi-kulturális és politikai-hatalmi készítmények, a reformkori múlt elven nosztalgiáinak „Szküliái és Kharüdiszei” között kormányozva érvel álláspontja mellett.

A Btk. miniszteri indokolásában – nem hazudtolva meg régebbi szakmai énjét – miként egy remek ügyvéd a perben, oly világos okfejtéssel bizonyítja, hogy az – egyébként szakmailag is dicső emlékezetű – 1843/44. évi börtönügyi javaslat börtönmodellje felett visszavonhatatlanul eljárt az idő. A magán(y)rendszerű börtön nem a büntetéstani divatváltás szélsője miatt tűnt el a nemzetközi jogharmonizációra törekvő európai börtönügyi kongresszusok ajánlati listájáról, hanem azért, mert a szakmai kritikák elvi élett, a mindennapok próbája pedig gyakorlati erényét koptatták el. Illendő és hasznos, hogy végre átadjam a szót Csemeginek, legalább így megízlelhetjük egy másfajta szakirodalom „zamatát”.

„Ismeretes dolog, mily rendkívüli tevékenység uralkodik a múlt század vége óta, egész a mai napig, a börtönrendszernek – a büntetés célja és feladatának megfelelő megállapítása körül s ismeretesekek a rendszerek is, melyek a tudomány és a gyakorlat férfiai által, a leghelyesebb és legcélzesebb rendszer igényével, egymással szemközt állítatnak.

Melyik eset közül a leghelyesebb rendszer? A *magánrendszer* alapeszméje kétségtelenül helyes. A teljes elkülönítés, mely lélektanilag kikerülhetetlenné teszi, hogy a tettes önmagába szállva múltjának és cselekvésének undok voltát felismerje... a gyakorlat mindinkább kimutatta, hogy a foglyok javításának feladata *pusztán negatív módon nem oldható meg. A magánrendszeren tett módosítások között a leglényegesebb az, mely a munkát és a foglyok érintkezését a fegyház felügyelő személyzetével rendszeresíti.*”

Csemegi egyértelműen fogalmazta meg büntetéstani elvi kritikáját: „A betekintés önmagába, a gonoszságnak felismerése, a rossz cselekedet megbánása: mindez csak első stádiuma a javulásnak... De épen abban van hibája, hogy javító hatása e foknál rendszerint megakad s tovább – az erény akarásának erélyes kifejtésére nem képes felemelni a tartós elkülönítés alatt kifáradt, elbágyadt lelket.”

Az ún. hallgató rendszert – miként az 1844-es börtönügyi javaslat – Csemegi is elutasította: „...e rendszer benső ellentétben szenved s ezért kivihetetlen.” Hiszen természetellenes ellentét áll fenn a rendszer alap-

tétele – a foglyok egymással való szóbeli érintkezésének megtiltása – és az élet között.

Az ún. fokozati, a progresszív rendszer bevezetése mellett érvelt. Teljes meggyőződéssel tette, annak ellenére, tudta jól hogy a „magyar alkatból, vérmérseklettől” idegen a „csatornán túli” angol–ír modell, s ezért általában a honi kodifikáció történetében közvetlen mintaként sohasem szolgált. Elhatározása elvi alapon nyugodott, választása azért esett a progresszív rendszerre, mert ennek büntetéstani szemlélete leginkább megfelelt a börtön mint büntetési forma „átmeneti” jellegének, s a szabad élet felé való nyitottságának. Ismét Csemegitől idézve: „...*alapja a fegyencre vonatkozó rendszabályok és bánásmód szigorának lassú, de következetes enyhítése* mindaddig, míg az büntetése végső stádiumában, a szabad életre előzetesen elkészítetik, s ahhoz ujjal mintegy hozzászoktattatik.”

A legkövetkezetesebb alakja s legkövetkezetesebb részletességgel keresztülvitt módozata az ún. ír rendszer volt. S ennek pedig legsajátosabb eleme – a magánelzárás, majd a közös munka fázisát, a fogoly jóviselete, szorgalma nyomán követő – közvetítő intézet volt. Újfént Csemegi szavaival szólok: „Ez intézetekben lehetőleg mellőztetik mindaz, a mi a börtönre emlékeztetne; minélfogva itt már a foglyok nem is járnak rabruhában, s a bánásmód is a szabad emberekkel való bánásmódhoz hasonló.” Csemegi világosan értette és szakmailag értékelte a felszín mögötti lényegét, a láthatónak értelmet adó büntetéstani gondolatot: az elítélt átalakulását – ma úgy mondanánk: bevilását – követő, ahhoz alkalmazkodó „progressiót”. Így fogalmazott: „...a foglyok az igazgatóság közvetítése által gyakori érintkezésbe hozatnak a közönséggel, különösen a munkaadókkal, mi által bizalom gerjesztetik irányukban... s a fogoly szorgalmas és rendes viseletének láttára, több hajlandóság mutatkozik a majdan szabadlábba helyezendő fogolynak felfogadására... egyszersmind próbál szolgál a fogoly akarateréjének és önuralmának megerősítésére; mely célból azok többrendbeli kísértéseknek is kitétetnek... hogy azt észrevehetné, viselete és cselekvése, sőt beszédje is figyelem tárgya.” Természetesen ha az elítélte – progresszió megakadt vagy visszájára fordult a fokozati rendszerben is megnyílt a visszaút: „...kinél egyszerű figyelmeztetés nem elegendő, az visszavitetik a korábbi közös munkafogságba.”

Végül a konklúzió – a miniszteri indokolásból – Csemegi megfogalmazásában: „Mi is e rendszert fogadtuk el a jövő börtönrendszerül s

azok után, a mik fentebb felhoztak és kiemeltettek... A progressív rendszer súlyosan érezteti az állam büntető jogát és hatalmát, de hozzászoktatja egyszersmind a letartóztatottat ahhoz, hogy szenvedések és nélkülözések között küzdjön ki minden enyhülést, minden előnyt; s midőn ezt eszközli, szoros összefüggésben a rendszer alapelveivel, a bűnös javulásának foka szerint lassan és nagy óvatossággal, különböző fokok felállítása mellett enyhíti a bánásmódot mindaddig, míg a javultat büntetésnek utolsó idején csaknem teljesen a szabad emberekkel egyenlő bánásmódban részesítvén, őt a szabadságra előkészíti. Ama rendszer czélszerűsége fölött, mely a fogoly erkölcsi és fizikai erejének folytonos megfeszítését eredményezi, kétely nem foroghat fenn...”

Eddig eljutva – úgy vélem – nekünk, kései szakmai utódoknak aligha maradhatott kétségünk afelől, hogy Csemegi Károly a 19. századi honi börtönrendszer legkiválóbb „építőmestere” volt, és olyan, aki a részletek megalkotásához is tudományos alapossággal s választékos szakmai ízléssel fogott hozzá. Mindenekelőtt a szabadságvesztés büntetéstani funkciójának meghatározásában mutatkozott meg kiemelkedő szakmai felkészültsége és érzéke. Értő kézzel nyúlt az angolszász progresszív rendszer honosításához. A magyar fokozatos rendszer (nevezetesen: a szabad életből a szabad életbe földi – és legális purgatóriumon keresztül vivő út) kialakításánál tökéletesen követte a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának – a felvilágosodás atyái által kigondolt és a polgári jogállamokban kidolgozott – alaptulajdonságát, működésének belső logikáját: a börtönt azóta is jellemző büntetéstani algoritmusát. Az, hogy a kodifikált magyar börtönrendszerben a közel százéves egyetemes büntetőjogi kultúra és büntetéstani tradíció ötvöződhetett egyértelműen Csemegi Károly érdeme. A kortársak kritikája bonyolultnak minősítette a Btk. – négyfokozatú és kettős fokozati szisztémát elegyítő – börtönrendszerét, mert kizárólag csak a „börtönök aritmetikájára” voltak figyelemmel. A pályatársak – talán – nem voltak túlzottan fogékonyak a börtönrendszer büntetéstani vezérelvének eszmei tisztaságára. A magam részéről nem szeretnék ugyaneme hibába esni, persze egy emlékülés szónokától ez okvetlenül elvárható. Úgy gondolom, hogy nem a kötelezően illendő emlékező szerepe mondatta mindezt velem, s azt is remélem, hogy nem csak saját(os) börtönügyi érdeklődésem torzította el látásmódomat, annyira, hogy a börtönügy jeles alakjaként mutassam be Csemegi Károlyt. Lehet, hogy az „arányokban” tévedek, de a lényegyet illetően semmiképpen:

Csemegi börtönügyi jelentőségének kulcsa szaktudásában és abban a korszakban rejtezik, amelyben élt. Hiszek ugyanis abban, hogy minden kor megtalálja (mások szerint: megteremti) a maga „emberét”. Az 1844-es börtönügyi javaslat nem a jogászok mint a szakemberek, hanem a politikus-jogászok nagy ügye volt, hiszen közvetlenül a politikai-hatalmi harc területére esett. A kiegyezést követően már nem volt „forradalmi helyzet”, viszont alapvető jogalkotási feladatok sorakoztak, amihez – a szabályozandó kérdéshez kiválóan értő – szakemberek kellettek. Mint például Csemegi Károly, s hála Istennek, hogy volt egy Csemegi Károlyunk.

Solt Pál CSEMEGI KÁROLY, A KURIAI TANÁCSSELNÖK

Dr. Solt Pál, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elnöke, és az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke a Csemegi Károly halálának 100. évfordulója alkalmából a Legfelsőbb Bíróságon, 1999. május 7-én rendezett emlékülésen a megjelentek üdvözlését követően tartott megnyitójában ismertette Csemegi Károly életútját, kúriai tevékenységét.

Biográfiai adatai

Nasch Károly 1826. május 3-án született Csongrádon, aki a későbbiekben nem kis leleménnyel magyarosította nevét Csemegire. Az 1848/1849-es szabadságharcot követően börtönbüntetést szenvedett, majd Aradon ügyvéd. A kiegyezés után osztálytanácsos, majd államtitkár, az igazságügyi szervezeti törvények (1869: IV. és az 1871: XXXIII. törvénycikk) tervezeteinek kidolgozója a korabeli igazságügyi tárcánál. Kúriai – kezdetben, a kúriai osztályok egyesítéséig legfőbb ítélszéki – tanácselnök volt 1879. január 2. és 1893. október 28. között, s az 1894. január 3-án tartott évnívító kúriai teljes tanácsülés „sajnálattal” vette tudomásul nyugdíjaztatását.

A Magyar Jogászegylet megalapítója és elnöke 1878-ban. Kodifikálói tevékenységének legkiemelkedőbb alkotása a büntető törvénykönyv (aminek tervezete már 1873-ra elkészült). Az 1878: V. tc. a büntettekéről és vétségekről és az 1879: XL. törvény cikk a kihágásokról „Csemegi-kódex” néven, együttesen, egységes rendszerként alkotják az első magyar törvénnyé lett teljes büntető joganyagot. Életútja 1899. március 18-án zárult Budapesten.

A kúriai tanácselnök

Noha 1879–1893 között, közel másfél évtizeden át volt a Magyar Királyi Curia megbecsült tanácselnöke, a csonkítatlanul fennmaradt semmítőszéki, majd kúriai teljes tanácsülési jegyzőkönyvek tanúsága szerint nagy aktivitással csak az ítélkezésben vehetett részt, mert eltekintve a kúriai könyvtárügyi bizottság elnökeként tett megnyilatkozásaitól (pl. 1887. január 4-én és november 15-én), mindössze két felszólalásának van írásos emléke. Az 1879–1882 vége közötti időszakból, az egységes Magyar Királyi Curia létrejöttéig a Legfőbb Ítélszék, Csemegi „munkáltatója” dokumentumai nem ismertek. Igen gyakran maradt távol a teljes ülésektől, függetlenül attól, hogy annak napirendjén jogkérdések eldöntése avagy egyéb ügyek – pl. beiktatás, elhunyt igazságügyi vezetőkről megemlékezés stb. – szerepeltek. Az évkezdő teljes üléseken (már pl. 1879. január 2-án) általában a fegyelmi bíróság rendes tagjának megválasztották (ekkor még a legfőbb ítélőszéki osztály részéről). Elég hamar igen előkelő helyet vívott ki magának a kúriai bírák rangsorában. Az utolsó, jelenlétében tartott teljes ülésen – 1893. március 21-én – már az elnök és a másodelnök után következett, azaz a két, uralkodó által megbízott vezető nem számítva a Magyar Királyi Curia első bírāja volt.

Kuriózumként említhető, hogy amikor Perczel Béla kúriai elnök betegeskedése és így kényszerű távolléte alatt Szabó Miklós másodelnök vezette a m. kir. Curiát, akkor 1887. január 4-én, március 4-én, szeptember 1-jén, 13-án, 14-én és december 20-án tartott teljes ülésen a jegyzőkönyvben Csemegi Károly neve közvetlenül az „elnöklő” másodelnök, Szabó Miklós után következik. Közben azonban, az 1887. november 15-ei ülés jegyzőkönyvében egy újabb tanácselnök, Daruváry Alajos már megelőzte őt a rangsorban, és így várható volt, hogy belőle s nem az egykori szabadságharcos, az évtizedek alatt egyre jobban elfáradó Csemegiből lesz másodelnök. Ennek ellenére vitathatatlan volt, hogy Csemegi Károly személyében a Magyar Királyi Curia első számú büntetőbíráját tisztelheték kortársai. Amikor 1888. március 25-én Perczel Béla elhunyt, és május 1-jén Szabó Miklós másodelnök is (nem véletlenül!) távol volt, akkor Daruváry Alajos tanácselnök „elnökölt” a teljes ülésen, őt Csemegi követte a rangsorban. Ez a sajátos helyzet azért állhatott elő, mert e nap jegyzőkönyve rögzíti, hogy április 27-én bízta meg az uralkodó Szabó Miklóst a kúriai elnöki teendőik ellátásával. Azaz a má-

sodelnökjelölt vezette az érdemi munkát. Csemegi pedig annak a bizottságnak lett vezetője, amelyik felkérte az új elnököt arra, hogy vegyen részt a teljes ülésen, és tegye le az esküt, s tartsa meg székfoglaló beszédét. A kúriai bírák részéről azonban nem ő, hanem Daruváry Alajos köszöntötte a beiktatásra megérkezett Szabó Miklóst. A Daruváry és Csemegi közötti viszony fokmérőjének tekinthető, hogy amikor az 1888. május 30-án tartott teljes ülésen az uralkodó által öt nappal korábban, május 15-én kinevezett (és Csemeginél öt hónappal fiatalabb) Daruváry Alajost a kúriai teljes ülés résztvevői beiktatták a másodelnöki székbe, azon az összejövetelen Csemegi nem vett részt. Sőt, legközelebb csak az 1889. január 2-án tartott teljes ülésen üdvözölhették bírótársai, akik megválasztották őt a legfőbb királyi és országos fegyelmi bíróság rendes tagjának, de a rangsorban itt is Daruváryt kellett követnie. Ez történt még kétszer távollétében, 1891. január 5-én és 1892. január 4-én is. A Szabó Miklós beiktatása idején jellemző szituációhoz hasonló ismétlődött meg 1889. szeptember 5-én és 6-án, amikor másodelnökként elnökölő Daruváryt másodikként Csemegi Károly követte a rangsorban. Az elnök és másodelnök pozíciója utáni helyét senki sem vitatta, de Daruváry „előzését” nem tudta feledni... 1890. szeptember 2-án és hosszú hónapok távolléte után, 1892. december 22-én, amikor Daruváry nem vett részt a teljes üléseken, úgyszintén az elnök után következhetett a rangsorban, nem véletlen, hogy ez alkalmakkor megjelent. A Magyar Királyi Kúrián 1893. június 6-án vett részt utoljára a teljes ülésen. Öröm – mondhatni káröröm – is érte: távollétében Daruváry Alajos helyett Czorda Bódog lett 1893. november 21-től (a 6-án kelt uralkodói leirat alapján) a másodelnök.

Működése idején gróf Mailáth György (az utolsó) országbíró, Perczel Béla és Szabó Miklós voltak az elnökök, Fábry István, Perczel Béla, Daruváry Alajos és Czorda Bódog pedig a másodelnökök. Czorda másodelnöksége idején Csemegi már nem vett részt a kúriai feladatok ellátásában. Bírótársai közül említhető Fabiny Teofil, aki a későbbiekben igazságügy-miniszter, Hammersberg Jenő, aki 1900–1902 között az első koronaügyész, Oberschall Adolf, aki a századforduló után kúriai másodelnök, majd kúriai elnök, Székely Ferenc, aki előbb koronaügyész, majd az igazságügyi tárca vezetője, vagy (de csak az alfabetikus sorrend miatt végül említhető) Vörösmarty Béla, a híres költő fia, aki kúriai másodelnök lett, és így tovább...

Csemegi Károly kúriai végnapjairól az 1894. január 3-i jegyzőkönyvből származnak az utolsó bejegyzések. A teljes ülésen elnöklő Czorda Bódog másodelnök arról tájékoztathatta bírótársait, hogy mind a másodelnök Daruváry, mind a tanácselnök Csemegi, s további három társuk is 1893 folyamán nyugalomba vonult. Mit tartalmaz a jegyzőkönyv?

„12614/93. sz. alatt a királyi igazságügy miniszter úrnak 1893. évi november 2-án 45075 szám alatt kelt átirat, melyben értesíti, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsége 1893. évi október 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával Csemegi Károly curiai tanácselnököt előrehaladott kora miatt saját kérelmére ezen állásából felmentvén, egyúttal kegyelemből megengedni méltóztatott, hogy a nyugdíjtörvény életbeléptét megelőzőleg államtitkári minőségben eltöltött szolgálatának beszámítása mellett a különben folytatólag teljesített, 25 évet meghaladó vizsgálat után fizetésének 70%-ával, 4250 Ft évi nyugdíjjal végleges nyugalomba helyeztessék.”

S az utolsó mondat a kúriai tanácselnök Csemegi Károlyról így összegezte a történeteket: az előbbieket a „Teljes ülésben felolvastatván, a kir. Curia Csemegi Károly tanácselnöknek nyugdíjaztatását sajnálattal veszi tudomásul s az átiratot irattárba tétetni rendeli; egyhangúlag”. Az érdekeket az uralkodó jobban elismerte, mint a bírótársak közössége...

Csemegi felszólalásai a teljes üléseken

Az 1956-os levéltári tűzvészben elpusztultak a büntetőperes anyagok, ezért a Kúrián valójában inkább ítélkező, mint elvi kérdésekkel foglalkozó Csemegi működéséről szinte alig ismert jogtörténeti emlék azon túl, hogy az 1873-tól megmaradt teljes tanácsülési jegyzőkönyvek megőrzé-
tik nevét.

Két jelentősebb megnyilatkozásával összefüggő jegyzőkönyvi bejegyzés ismert. Az 1885. január 8-án tartott évkezdő tanácsülésen tett megnyilatkozását így rögzíti a jegyzőkönyv: „Csemegi Károly tanácselnök azon felszólalására, hogy kényszerítő ok nélkül már hatályukat veszttet törvényes rendelkezésekre egy új törvényre alapított döntvényben hivatkozás ne tétessék – Polgár [Ignác] bíró indítványát a teljes ülés mellőz-

te.” A kúriai bírák rangsorában Csemegi Károly ekkor már Perczel Béla elnök, Szabó Miklós másodelnök, Lukács Ignác, Szabó Sámuel és Daruváry Alajos kúriai tanácselnökök után következett, megelőzve Fabiny Teofil.

A másik felszólalás 1886. november 30-án, a m. kir. Curia polgári és büntető tanácsainak vitás elvi kérdés felett tartott teljes ülésén hangzott el. Megvitatás és eldöntés tárgyát képezte, hogy „a Királyhágón túl fennálló unitárius egyházi bíróságoknak, házassági válóperekbeli hatásköre kiterjeszthető-e a Királyhágón innen lakó unitárius vallású hívekre?”.

Gondolatait így rögzítik a jegyzőkönyvi sorok: „Csemegi Károly tanácselnök idézi az 1791: XXVI. t.czikk 11. §-át, hol alaptörvény erejével ki van mondva, hogy a vallásfelekezetek statutumai a király által megerősítendő; mindazonáltal az unitáriusok újabban a válóperekben követendő eljárási szabályokat hoznak s azokat megerősítés előtt életbe is léptették, miből számtalan bonyodalom származhatik; mert az ily szabályrendeletek alapján felbontott házasság után a más házasságra lépő fél esetleg kettősházasság büntettét követi el, miáltal a házasságból folyó személyi, vagyoni és öröklési jogok biztonsága erősen veszélyeztetik és a házassági intézmény szilárdsága meginog. Ezeknél fogva csatlakozik Szentgyörgyi tanácselnök indítványához.”

Mit javasolt a másik tanácselnök? Szentgyörgyi Imre szerint a kérdésnek más értelmet kell tulajdonítani, mert „...ha kiterjesztetik [az] arra, hogy az eljáró bíróság illetékessége a fél önkényétől függőleg, amennyiben az más vallásra tér át, változás alá esik-e? Ezen és a vallásfelekezetek házassági jogából folyó egyéb kérdések sürgős rendezését igényelvén, azokra az igazságügyi kormány figyelmét felhivatni indítványozza.”

Az ügy előadója, Mersics Béla tanácselnök és Szentgyörgyi tanácselnök indítványa „felkiáltás útján nagy szótöbbséggel elfogadtatik” – így a dokumentum. Perczel Béla elnök ezt követően hirdette ki az elvi megálapodást:

„...a Királyhágón túl fennálló unitárius egyházi bíróságoknak házassági válóperekbeli hatásköre kiterjed a Királyhágón innen lakó unitárius hívekre is.

Egyszersmind kijelenti, hogy tekintettel a Szentgyörgyi és Csemegi tanácselnökök által érintett visszas állapokra, a vallásfelekezetek házassági jogának sürgős rendezésére az igazságügyi kormány figyelmét fel fogja hívni.”

Csemegi, a „kúriai könyvtáros”

Az 1887. november 15-i „összülési” jegyzőkönyv 8214/1887. sz. alatti bejegyzésének tanúsága szerint fogadták el a kúriai bírák: „Csemegi Károly curiai tanácselnöknek, mint a könyvtárbizottság elnökének f. hó 9-én kelt jelentését, melyben tudatja, hogy Sebestyén Mihály kir. curiai bírú úr az erdélyi országgyűlés jegyzőkönyvei és irományainak 1540. évtől 1848. évig terjedő teljes példányát éspedig az 1690. évig terjedőket az eredetiekről vett kézirat-másolatban, – továbbá Eötvös Ignác bárónak (latin nyelven írott) művét, összesen 16 ívrét kötetben a curiai könyvtár gyarapítására ajándékolta.” Ezek a könyvek a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága könyvtárának féltve őrzött darabjai.

A nagyszerű életmű egyes szeleteiről és a maradandó értékekről az utókor adhat számot, miként ez alkalommal is.

FÜGGELÉK

CSEMEGI KÁROLY ÉS KORTÁRSAI

Csemegi Károly mellett – akinek közel harminnegyedszázados életútja során, ami átvált a reformkeretből a vezetett szabadságharcot követő önkényuralomtól a kiegyezés teremtette boldog békeidőbe – kiváló jogászok-műveltséggel van találkozniuk. Sokan kortársak voltak, közülük többien még a császári világigazságszolgáltatását képviselték, mások a kialakuló polgári jogrend apostolai voltak, jó páros pedig annak a fiatalabb nemzedéknek voltak tagjai, akikre a szabadságharcot követően az újabb feladatok elvégzése, a Csemegi által elkezdett munka kritikus folytatása várt. Amikor Csemegi Károly bíbeli pályafutását bevégeztetett, közülük többen már ellátottak vagy egyesek éppen még kezdenek, míg mások a harmincon alatti kortársak közé tartoztak.

Az egykori jogászvilág Csemegi Károly halálakor harmincon túli és innen kiemelkedni akartak (alfaisztikus sorrendet követő) rövid életútjainkat a lehető leghosszra teremt arra, hogy az ő emléküket előtt is tisztelgesdük.

A harmincon túliak

GROF APFONYI GYÖRGY (Pozsony, 1808. december 29. –Eberhard, 1890. február 28.) nádori alkancellár 1844-45, 1846. április 5. és 1848. március 13. között főcancellár volt. 1858-tól az MTA igazgatóság tagja. Miniszteri biztosi nyitotta meg az 1861. évi országgyűlést, majd országgyűlési 1863-ig. A fővárosi bizottság tagja, a konzervatív párt egyik vezetője volt.

BÁNYÓCSI JENŐ (Debrecen, 1864. május 13. –Budapest, 1953. február 15.) büntetőjogi, tisztviselő az IM-ben, 1910–1913 között politikai államtitkár a VKM-ben. Igazságügy-miniszter 1913. január 4. és

Zinner Tibor

CSEMEGI KÁROLY ÉS KORTÁRSAI

Csemegi Károly mellett – akinek közel háromnegyed évszázados életútja során, ami átvitt a reformkorból a veszett szabadságharcot követő önkényuralmon át a kiegyezés teremtette boldog békeidőkhöz – kiváló jogászok működéséről van tudomásunk. Sokan kortársak voltak, közülük többen még a rendi világ igazságszolgáltatását képviselték, mások a kialakuló polgári jogrend apostolai voltak, jó páran pedig annak a fiatalabb nemzedéknek voltak tagjai, akikre a századfordulót követően az újabb feladatok elvégzése, a Csemegi által elkezdett munka kritikus folytatása várt. Amikor Csemegi Károly földi pályafutása bevégeztetett, közülük többen már elhunytak vagy egyesek élete végéhez közeledett, míg mások a harmincon aluli kortársak közé tartoztak.

Az egykori jogászvilág Csemegi Károly halálakor harmincon túli és inneni kiemelkedő alakjainak (alfabetikus sorrendet követő) rövid életút-ismertetése lehetőséget teremt arra, hogy az ő emlékükhöz is tiszteleghessünk.

A harmincon túliak

GRÓF APPONYI GYÖRGY (Pozsony, 1808. december 29.–Eberhard, 1899. február 28.) udvari alkancellár 1844-től, 1846. április 5. és 1848. március 13. között főkancellár volt. 1858-tól az MTA igazgatósági tagja. Mint királyi biztos nyitotta meg az 1861. évi országgyűlést, majd országbíró 1863-ig. A főrendiház tagja, a konzervatív párt egyik vezére volt.

BALOGH JENŐ (Devecser, 1864. május 13.–Budapest, 1953. február 15.) büntetőjogász, tisztviselő az IM-ben, 1910–1913 között politikai államtitkár a VKM-ben. Igazságügy-miniszter 1913. január 4. és

1917. június 15. között. 1900-tól egyetemi tanár, az MTA tagja, 1920–1936 között főtitkára, 1940-től 1943-ig másodelnöke volt.
- BÁRCZY ISTVÁN** (Pest, 1866. október 3.–Budapest, 1943. június 1.) tanár, majd várospolitikus, a modern főváros kialakítója. 1906-tól különböző beosztásokban szolgált a budapesti városházán, 1918. április 10. és 1919. január 11. között főpolgármester. Igazságügyminiszter volt 1919. november 24. és 1920. március 15. között.
- DR. BERNÁTH GÉZA** (Kocsord, 1845. október 2.–Budapest, 1932. szeptember 12.) jogász, 1867-től igazságügyi területen dolgozott. 1895-ben ítélőtáblai elnök Szegeden, 1899–1906 között államtitkár az IM-ben. 1906. április 20. és 1910. április 5. között kúriai másodelnök (esküt tett 1906. április 24-én).
- CZORDA BÓDOG** (Szabadka, 1828. december 18.–Budapest, 1904. július 4.) ügyvéd, 1861-től országgyűlési képviselő, 1869-től ítélőtáblai bíró Pesten, 1876-tól kúriai bíró. 1889-ben igazságügyi államtitkár lett, 1892. szeptember 1-jétől a Budapesti Királyi Itélőtábla elnöke. 1893. november 6. és 1901. szeptember 1. között a Kúria másodelnöke (esküt tett 1893. november 29-én).
- DABASI HALÁSZ LAJOS** (Szilasbáthás, 1861. július 1.–Budapest, 1940. szeptember 2.) a Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetője, majd budapesti királyi főügyész (esküt tett 1917. október 4-én). Koronaugyész 1930. július 19-étől nyugdíjazásáig, 1930. október 21-ig (esküt tett 1930. július 29-én).
- DARUVÁRY ALAJOS** (Kalocsa, 1826. október 21.–Budapest, 1912. április 23.) jogász, 1851-től bírósági szolgálatban. 1869-től a Kúrián előbb bíró, majd tanácselnök, végül 1888. május 25. és 1893. október 15. között másodelnök (esküt tett 1888. május 30-án). A főrendiház tagja, alelnöke 1898–1900 között.
- DEÁK FERENC** (Söjtör, 1803. október 17.–Budapest, 1876. január 28.) táblabíró, a Felirati-, majd a Deák-párt vezére. 1855-től az MTA igazgatósági tagja. 1848. április 7. és szeptember 11. között igazságügy-miniszter, 1848. április 24. és május 23. között a hadi tárcával ideiglenesen megbízott miniszter is volt.
- EDVI ILLÉS KÁROLY** (Somogyuszil, 1842. június 26.–Budapest, 1919. április 6.) ügyész, ügyvéd, 1895-től az MTA levelező tagja, jogi szakíró.
- FABINY TEOFIL** (Pest, 1822. október 11.–Budapest, 1908. március 4.) ügyvéd, 1861–1869 között a hétszemélyes tábla bírója (hétszemély-

- nök), 1869. június 1-től a Semmítőszék (a Curia egyik osztálya) bírójára, 1880-tól tanácselnök. 1886. május 15. és 1889. április 4. között igazságügy-miniszter.
- FAYER LÁSZLÓ** (Kecskemét, 1842. június 2.–Budapest, 1906. november 9.) jogász, egyetemi tanár, 1894-től az MTA levelező tagja, 1903-tól a Magyar Jogászegylet alelnöke.
- FÁBRY ISTVÁN** (? , ?–Bártfa–Újfalu, 1882. szeptember 6.) országgyűlési követ 1835-től, bíró (főtörvényszéki tanácsos) 1850. október 17-étől Eperjesen. Udvari tanácsos 1856. március 27-étől, hétszemélynök 1861. január 21-től. A Pesti Királyi Ítéltábla elnöke 1869. június 1. és 1870. augusztus 7. között, majd a Legfőbb Ítéltőszék (a Curia egyik osztálya) elnöke 1870. augusztus 8-ától, 1882. január 1-jétől haláláig a Magyar Királyi Curia másodelnöke.
- GÁLL ENDRE** (Nagykőrös, 1868. július 16.–Budapest, 1935. december 10.) 1894-től jogász pályán, albíró Jászberényben, 1905–1915: a pestvidéki ügyészség vezetője, 1915–1934: a pestvidéki törvényszék elnöke. 1934. október 1-jén koronaügyésszé nevezték ki (esküt tett október 22-én). 1935. július 14-én vonult nyugalomba.
- GRECSÁK KÁROLY** (Versec, 1854. november 15.–Budapest, 1924. december 17.) ügyvéd, 1891-től ítéltáblai, 1901–1913 között kúriai bíró, 1913-tól kúriai tanácselnök. 1917. június 15-étől augusztus 18-ig államtitkár az IM-ben, majd 1918. január 25-ig a tárca vezetője. 1905-ben megalapította az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületet.
- DR. GÜNTHER ANTAL** (Székesfehérvár, 1847. szeptember 23.–Budapest, 1924. december 17.) változatos életút után államtitkár az IM-ben 1906. április 19. és 1907. február 2. között, majd a tárca vezetője 1909. szeptember 23-ig. 1909. szeptember 25-étől haláláig a Magyar Királyi Kúria elnöke.
- HAMMERSBERG JENŐ** (Kassa, 1845. március 14.–Budapest, 1918. február 20.) jogi tanulmányok elvégzése után előbb ügyvéd, majd 1867-től bíró Kassán. 1872 és 1878 között országgyűlési képviselő, majd 1883-tól ítéltáblai bíró a fővárosban. 1891-től kúriai bíró, 1896–1899 között budapesti főügyész. Az uralkodó az 1896: XXXIII. tc. alapján 1899. december 13-án jóváhagyta koronaügyészi kinevezését (esküt tett 1900. január 3-án). 1902-ben vonult nyugdíjba.
- HORVÁT BOLDIZSÁR** (Szombathely, 1822. január 1.–Budapest, 1898. október 28.) ügyvéd, városi főjegyző, 1861-től országbírói ítél-

lőmester. 1863-ban az Országos Földhitelintézet jogügyi igazgatója lett. 1861-ben az MTA levelező tagjává választotta. Igazságügy-miniszter volt 1867. február 20. és 1871. június 5. között.

DR. JUHÁSZ ANDOR (Kassa, 1864. szeptember 17.–Budapest, 1940. szeptember 2.) 1886-ban joggyakornokként kezdte az igazságügyi szolgálatot. 1895-ben Kassán ítéltőbíró, 1911-től a fővárosban törvénytudományi elnök, 1915-től ítéltőtáblai elnök. 1925. augusztus 11-én a kormányzó a Kúria elnökévé nevezte ki (esküt tett szeptember 12-én). Nyugállományba helyezték 1934. szeptember 24-én, a 29-én tartott teljes ülésen vett búcsút kollégáitól, munkaviszonya egy nappal később szűnt meg. A főrendiháznak 1916–1918, a felsőháznak 1927–1940 között volt tagja.

KOSSUTH LAJOS (Monok, 1802. szeptember 19.–Turin, 1894. március 20.) ügyvéd, lapszerkesztő, 1848. április 7. és szeptember 12. között pénzügyminiszter, október 8. és 1849. április 14. között a Honvédelmi Bizottmány elnöke, 1849. április 14. és augusztus 11. között Magyarország kormányzó-elnöke.

KOZMA SÁNDOR (Kőröshegy, 1825. szeptember 2.–Budapest, 1897. augusztus 5.) ügyvédként kezdte pályafutását, 1867-től az IM-ben osztálytanácsos. Két évvel később kúriai bíró lett. Az ügyészségi szervezet kialakításában, működésének elindításában meghatározó tevékenységet fejtett ki. Ő lett az első főügyész, 1872–1896 között. Szót emelt a fizikai kényszerrel szemben, szorgalmazta a börtönviszonyok megjavítását.

LÁNYI BERTALAN (Hibbe, 1851. március 21.–Budapest, 1921. február 12.) ügyvéd, majd bíró 1884-től. Az IM-ben tisztviselő 1895-től, 1905. június 18. és 1906. április 2. között a tárca vezetője.

DR. LÁZÁR ANDOR (Pápa, 1882. március 8.–Leányfalu, 1971. június 12.) jogász, ügyvéd a fővárosban 1906–1950, országgyűlési képviselő 1931–1939 között. A HM politikai államtitkára 1931. május 30. és augusztus 24. között. Igazságügy-miniszter 1932. október 1. és 1938. március 9. között.

DR. MAGYAR ISTVÁN (Eperjes, 1864. február 6.–Budapest, 1954. szeptember 8.) jogi szakíró, jogász. Két évig a kecskeméti jogakadémia tanára, majd alügyész Kecskeméten. 1898-tól Budapesten a királyi ügyészségen, illetve a királyi főügyészségen dolgozott 1914-ig, amikor kúriai bíróvá választották. A kormányzó 1930. október 21-én

- határozott koronaügyészi kinevezéséről (esküt tett október 31-én). Hivatalát nyugállományba vonulásakor, 1934. szeptember végéig hagyta el, 29-én búcsúzott el kollégáitól.
- GRÓF MAILÁTH GYÖRGY** (Pozsony, 1818. december 7.–Budapest, 1883. március 29.) nagybirtokos, főkancellár, tárnokmester, ország-bíró, 1867-től a főrendiház, 1882. január 2. és 1883. március 29. között az egyesített Kúria elnöke, az MTA tagja. Meggyilkolták.
- DR. OBERSCHALL ADOLF** (Rózsahegy, 1839. április 17.–Rózsahegy, 1908. szeptember 9.) ügyvéd, majd bíró az 1862-ben kezdődött jogi pályán. A Kúrián előbb előadóbíró 1885-től, majd a marosvásárhelyi, illetve a kassai ítélőtábla elnöke. A Kúriára tanácselnökként tért vissza, innen a Budapesti Királyi Ítélőtábla elnökének nevezték ki. Elődje halála után, az 1904. november 15-én történt kinevezést követően lett másodelnök (esküt tett november 29-én). A Kúria elnöke lett 1906. április 19-étől (esküt tett – a Kúrián immár negyedszer – április 24-én), hivatali ideje alatt hunyt el.
- DR. OSVALD ISTVÁN** (Pest, 1867. június 29.–Budapest, 1944. december 26.) vidéken, majd a fővárosban teljesített bírói szolgálatot: 1890-től joggyakornok, 1893-tól aljegyző, 1894-től jegyző, majd királyi aljárásbíró, 1901-től törvényszéki bíró, 1906-tól a budapesti ítélőtábla elnöki titkára, 1909-től ítélőtáblai bíró volt. Kúriai bírói címmel és jelleggel a pozsonyi törvényszék elnöke 1916-tól, a budapesti ítélőtábla tanácselnöke 1917-től, a budapesti törvényszék elnöke 1918. október 6-tól. 1926. december 2-án a kormányzó kinevezte kúriai tanácselnöknek, másodelnök lett 1929 őszén (esküt tett november 7-én). 1934. október 1-jén határozott a kormányzó kúriai elnöki megbízatásáról (esküt tett október 15-én), hivatalától az 1937. október 28-án tartott teljes ülésén vált meg (október 31-i hatállyal). 1929–1937 között a felsőház tagja volt.
- PAULER TIVADAR** (Buda, 1816. április 9.–Budapest, 1886. április 30.) büntetőjogász, egyetemi rektor, akadémikus, 1880–1886 között az MTA másodelnöke. A VKM élén állt 1871. február 10. és 1872. szeptember 4. között. Két alkalommal volt igazságügy-miniszter: 1872. szeptember 4. és 1875. március 2. között, valamint 1878. június 30-ától haláláig.
- DR. PERCZEL BÉLA** (Börzsönypuszta, 1809. június 15.–Budapest, 1888. március 25.) megyei tisztviselő, első alispán, helytartótanácsi

tanácsos, jogász. 1869-től ítélőtáblai bíró. A képviselőház másodelnöke, első alelnöke, majd elnöke 1870–1875 között. Igazságügy-miniszter 1875. március 2.–1878. június 30. között, majd kúriai semmítőszéki osztályi alelnök, másodelnök, végül 1884. november 27-étől haláláig a Kúria elnöke (esküt tett november 29-én). 1886-tól a főrendiház tagja volt.

DR. PLÓSZ SÁNDOR (Pest, 1846. június 10.–Budapest, 1925. május 29.) egyetemi tanár, az MTA tagja, másodelnöke 1913-tól. A bírói hivatás mellett 1871-től Kolozsvárott, majd 1881–1924 között a budapesti egyetemen tanított jogot. Öt esztendeig, 1894–1899 között igazságügyi államtitkár, 1899. február 26. és 1905. június 18. között (három kormányfő irányítása alatt) az igazságügyi tárcát vezette. Közül három évtizedes kutatómunka során alkotta meg az 1911: I. tc.-t, a polgári perrendtartást. 1895-től országgyűlési képviselő, 1914-től főrendiházi tag volt.

POLÓNYI GÉZA (Zsitvakenéz, 1848. április 3.–Budapest, 1920. február 1.) ügyvéd Budapesten 1872–1906 között. 1906. április 9. és 1907. február 2. között igazságügy-miniszter. 1918/1919-ben és 1919/1920-ban az FKT (a Fővárosi Közmunkák Tanácsa) elnöke volt.

PONGRÁCZ JENŐ (Palást, 1852. november 27.–Palóznak, 1933. augusztus 9.) előbb bírósági, majd 1877-től ügyészégi szolgálatba lépett. 1897: debreceni, 1890: győri, 1902: budapesti főügyész. A koronaügyészből igazságügy-miniszterré lett Székely Ferenc javaslatára nevezték ki koronaügyésznek 1910 januárjában (esküt tett február 8-án), 1923. április 19-éig volt hivatalban.

DR. RÁTH ZSIGMOND (Kisbáród, 1859. február 6.–Budapest, 1938. április 28.) 1879-től volt bíró, 1899-től a Budapesti Királyi Ítéltáblán, 1909-től tanácselnök és koronaügyész-helyettes lett. 1918–1929 között a Kúria másodelnöke, a főrendiház, majd a felsőház tagja.

SZABÓ MIKLÓS (Návai, 1821. november 10.–Budapest, 1907. november 28.) ügyvéd vidéken 1842-től, majd kancellári titkár 1845–1848 között. A király személye körüli miniszter (Esterházy Pál) minisztériumában tisztviselő, majd ismét ügyvéd. 1867-től országgyűlési képviselő, államtitkár az IM-ben. 1871–1884 között a Budapesti Királyi Ítéltábla elnöke. Kúriai másodelnök 1884. november 27-étől (esküt tett december 6-án), 1888. április 27-től a Kúria elnöke (esküt tett

- május 1-jén). Nyugalomba vonult 1905. december 18-án. 1871-től a főrendiház tagja volt.
- DR. SZÉKELY FERENC (Szombathely, 1842. március 11.–Budapest, 1921. március 17.) tisztviseelő az IM-ben, 1871–1890 között főügyész-helyettes Pesten (más források szerint: Debrecenben). Kúriai bíró 1890–1900 között, közben 1897–1898 között ismét az IM-ben teljesített szolgálatot. Budapesti főügyész 1902. június 28-áig, korona-ügyész 1910. január 17-éig. Az igazságügyi tárca vezetője 1913. január 4-éig (1910. március 1-jéig a VKM élén is állt).
- TARNAI JÁNOS (Gyöngyös, 1843. szeptember 21.–Budapest, 1930. március 31.) jogi szakíró, ügyvéd, bíró a Kúrián 1897–1917 között, 1912-től tanácselnök volt.
- DR. TÓRY GUSZTÁV (Pest, 1857. október 24.–Budapest, 1925. október 31.) tisztviseelő az IM-ben, 1898-tól miniszteri tanácsos. 1901–1904 között a Hágában ülésező nemzetközi magánjogi konferencia egyik alelnökévé választotta. 1906–1912 között államtitkári címmel és jelleggel felruházva, a tárca államtitkára 1912–1918 között. Wekerle Sándor harmadik kormányában (és annak is a harmadik összetétele idején) 1918. május 8. és október 31. között igazságügy-miniszter. 1920. szeptember 2-ától 1925. augusztus 1-jéig a Kúria elnöke volt.
- DR. VARGHA FERENC (Kecskemét, 1858. november 26.–Budapest, 1940. szeptember 30.) Kassán volt joggyakornok, majd különböző városokban alügyész, 1891-től Kecskeméten ügyész, 1893-tól bíró a fővárosban. 1896-tól az IM törvény-előkészítő osztályán dolgozott. 1897-től ítéletáblai bíró lett, 1900-tól budapesti főügyész-helyettes, 1904-től koronaügyész-helyettes, 1912-től kúriai tanácselnök. 1923. április 19-étől koronaügyész (esküt tett április 23-án), 1930. július 5-én vonult nyugalomba. 1925–1930 között a felsőház tagja volt, egyike a legismertebb jogi szakíróknak.
- DR. VAVRIK BÉLA (Eger, 1835. február–Budapest, 1917. november 17.) jogász, rövid ideig bíróságon szolgált, 1861-től Egerben jogot tanított. 1871–1887 között az Egri Királyi Törvényszék elnöke. 1887-től Marosvásárhelyen, 1890-től ítéletáblai tanácselnökként ítélkezett. 1892–1897 között az IM-ben a törvény-előkészítő osztályon dolgozott. 1897-től kúriai bíró, 1910. április 5. és 1917. október között, nyugdíjazásáig a Kúria másodelnöke.

VÖRÖSMARTY BÉLA (Pest, 1844. április 23.–Budapest, 1904. október 9.) Vörösmarty Mihály fia, 1868-tól bíró, 1895-ben az IM államtitkára. 1899–1901 között országgyűlési képviselő. A Kúria másodelnöke 1901. október 20-ától (esküt tett október 24-én), hivatali ideje alatt hunyt el.

VUKOVICS SEBŐ (Fiume, 1811–London, 1872. november 17.) 1848-ban alispán, 1849. május 22. és augusztus 11. között igazságügy-miniszter. A szabadságharc leverését követően emigrált, távollétében halálra ítélték, később kegyelmet kapott. Hazatért, 1866-tól országgyűlési képviselő volt.

WEKERLE SÁNDOR (Mór, 1848. november 14.–Budapest, 1921. augusztus 26.) pénzügyi szakember, igazságügyi tisztviselő. Miniszterelnök 1906. április 8. és 1910. január 17, valamint 1917. augusztus 20. és 1918. október 30. között. Egyéb tárcaikat is vezetett, a Közigazgatási Bíróság elnöke volt 1896. november 30. és 1906. április 8. között.

A harmincon innen lévők

BERINKEY DÉNES (Csúz, 1871. október 17.–Budapest, 1944. június 25.) tisztviselő az IM-ben. Igazságügy-miniszter 1918. november 4. és 1919. január 19, külügyminiszter 1919. január 19. és 24., megbízva a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezésére vonatkozó ügyek intézésével miniszterként 1919. január 19. és március 21. között. Ideiglenesen megbízott kormányfő 1919. január 11-étől nyolc napig, miniszterelnök 1919. január 19. és március 21. között. Ezt követően ügyvéd.

DR. FINKEY FERENC (Sárospatak, 1870. január 30.–Sárospatak, 1949. január 23.) egyetemi tanár, az MTA tagja. Jogi tanulmányai befejezése után Sárospatakon, Kolozsvárott, Pozsonyban, Szegeden tanított. 1923–1930 között koronaügyész-helyettes, majd kúriai tanácselnök. 1935. július 3. és 1940. március 6. között koronaügyész. 1939-ben a felsőház tagja volt, az egységes bírói és ügyvédi vizsgabizottság élén állt. A büntető eljárásjog legkiválóbb szakembereinek egyike volt.

DR. HUTÁS JÓZSEF (Lucsony, 1869. december 26.–?, ?) 1921. októberéről bíró, 1930 januárjától tanácselnök, 1937. október 31. és 1940. február 19. között, nyugdíjazásáig másodelnök a Kúrián (esküt tett 1937. november 16-án).

- ILLÉS JÓZSEF (Huszt, 1871. november 10.–Budapest, 1944. január 19.) jogtörténész, akadémikus. 1896-ban az IM szolgálatába lépett, 1913-tól ítélőtáblai bíró Budapesten. Előbb, 1902-től egyetemi magántanár, majd 1917-től a budapesti egyetem professzora. Országgyűlési képviselő 1913–1918 és 1922–1933 között.
- JAKAB MIHÁLY (Nyíregyháza, 1876. április 14.–?, ?) 1923 májusától bíró, 1933 januárjától tanácselnök, 1944. március 1. és 1945. július 28. között másodelnök a Kúrián. A második világháborút követően az igazolási eljárás során állásától megfosztották, fellebbezését a Budapesti Népbírószág Igazolásfellebbezési Tanácsa elutasította.
- DR. KERKESS ISTVÁN (Nyíregyháza, 1878. július 12.–Budapest, 1958. december 12.) ítélőtáblai bíró Debrecenben. 1928. december 11-én lett kúriai bíró (esküt tett 1929. január 8-án), tanácsvezető az 1940-es évek elejétől. 1945. április 9-étől a Kúria ideiglenes vezetője, szeptember 27-étől elnöke 1949 januárjáig, nyugalomba vonulásáig (esküt tett 1945. október 12-én). 1954. augusztus 13-án letartóztatták, november 4-én szabadlábra helyezték. A Fővárosi Bíróság 1954. december 11-én, jogerősen, a Faddi Otmár és társai ügyben kettő év három hó börtönbüntetésre ítélte. 1955. szeptember 1. és 1956. április 4. között töltötte büntetését. A Fővárosi Bíróság ítéletét 1996. április 22-én semmissé nyilvánította.
- DR. MENDELÉNYI LÁSZLÓ (Nyitrazsámbok, 1877. február 7.–Budapest, 1973. február 27.) 1912-től a Kúria elnöki titkára, 1921–1934 között kúriai bíró, 1934–1944 között a Pestvidéki Törvényszék elnöke. 1944. szeptember 16-án a kormányzó koronaügyésszé nevezte ki, állását (egyes források szerint) 1944. október 16-áig, illetve (mások szerint) 1944. szeptember 28. és 1945. augusztus 1. között töltötte be. 1951–1953 között kitelepítették Kondorosra, majd Mezőberényben lakott 1956-ig.
- NAGY EMIL (Kaposvár, 1871. november 16.–Budapest, 1956. augusztus 20.) ügyvéd, az Esterházy hercegi hitbizomány jogtanácsosa. 1923. június 11. és 1924. február 21. között igazságügy-miniszter.
- PESTHY PÁL (Uzdborjád, 1873. július 9.–Sárszentlőrinc, 1952. május 7.) járásbíró, majd törvényszéki elnök 1914-től. 1923. július 3. és 1924. március 18. között a nemzetgyűlés második alelnöke, 1924. március 13. és 1929. január 8. között igazságügy-miniszter. 1929–1931 között az Egységes Párt elnöke, 1940-től felsőházi tag.

- DR. PUKY ENDRE (Kassa, 1871. február 20.–Szovátafürdő, 1941. július 20.) tisztviseelő, jogász, 1906–1919 között alispán, 1922–1924 között főispán. A nemzetgyűlés második alelnöke 1926 őszén, képviselőházi másodelnök 1927. január 31. és 1928. január 10. között, majd második alelnök 1932. október 11-ig. Külügyminiszter 1932. október 1. és 1933. január 7., a Közigazgatási Bíróság elnöke volt 1933. január 7. és 1941. április 28. között.
- DR. TERNOVSZKY BÉLA (Budapest, 1873. november 9.–?, ?) 1933 januárjától bíró, 1940. február 27. és 1944. február 29. között, nyugdíjazásáig másodelnök a Kúrián (esküt tett 1940. március 7-én).
- DR. TÖREKY GÉZA (Baja, 1873. május 1.–München, 1961) 1896 januárjában végezte el a jogot Budapesten, az egyesített bírói és ügyvédi vizsgát 1898 áprilisában tette le. 1896. október 14-étől joggyakornok a Budapesti Királyi Törvényszéken, majd aljegyző, alügyész, 1903–1915 áprilisa között az IM-ben tisztviseelő, közben bíróvá nevezték ki 1907-ben, de állását Egerben nem foglalta el. Budapesti ítélőtáblai bíró 1915. április 4. és 1921. november 7. között. 1921. október 24-én kúriai bíró címet kapott. A kormányzó 1922. február 11-én kinevezte a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék másodelnökévé, állását március 9-én foglalta el. Elnök lett 1926 őszén (esküt tett november 5-én), hivatalából 1934. október 20-án mentették fel. Október 1-jén a Kúria másodelnöke, 1937. október 20-án pedig elnöke lett (esküt tett november 8-án). Hivatalát nyugalomba vonulásakor, 1944. június 30-án hagyta el. 1935-től a felsőház tagja volt. Három nappal letartóztatása után, 1944. november 14-én Sopronkőhidára hurcolták a nyilasok, 1945. február 6-án a soproni hadikórházba szállították, majd Németországba távozott.

KÖTETÜNK SZERZŐI

Erdei Árpád: alkotmánybíró, egyetemi tanár
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Horváth Tibor: professzor emeritus,
a Magyar Tudományos Akadémia doktora,
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Kabódi Csaba: tanszékvezető egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Mezey Barna: tanszékvezető egyetemi tanár
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Solt Pál:
a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnöke

Zinner Tibor: főtanácsos,
a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara
Magyar Állam- és Jogi történeti
Tanszékének kiadványai
Alapította: KOVÁCS Kálmán

1. *Révész Tamás*: A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után, Budapest, 1971
2. *Búzás József*: Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918/1919. évi polgári demokratikus forradalom idején, Budapest, 1971
3. *Máthé Gábor – Révész T. Mihály*: Az esti és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Kárán, 1945–1970, Budapest, 1972
4. *Rácz Lajos*: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon, Budapest, 1972
5. *Búzás József*: Veszprém vármegye közigazgatása az 1918/1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában, Budapest, 1973
6. *Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrechts*, Studienband, (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1974
7. *Nagyné Szegvári Katalin*: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után, Budapest, 1975
8. *Degré Alajos*: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig, Budapest, 1977
9. *Révész T. Mihály*: A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után Budapest, 1977
10. A tanács hatalom politikája 1919-ben, Tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1979
11. *Mezey Barna*: A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései, Budapest, 1981
12. A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből, 18–19. század, Tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1982
13. Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon, Tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1983

14. A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében, Tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1984
15. A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon 19–20. század. Tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1986
16. Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen, Studienband, (szerk. és előszó Kovács Kálmán – Révész T, Mihály) Budapest, 1987
17. *Mezey Barna*: A magyar polgári büntönügy kezdetei, Budapest, 1995
18. Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon, Budapest, 1995
19. Hatalommegosztás és jogállamiság, Tanulmánykötet (szerk. Mezey Barna) Budapest, 1998.
20. A magyar büntönügy kutatásának alapjai, Tanulmánykötet, (szerk. Bódiné Beliznai Kinga – Mezey Barna) Budapest, 1997 (2. kiadás Budapest, 2000.)
21. *Bódiné Beliznai Kinga – Mezey Barna* (szerk.): Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert, Studienband, (Hrsg. Kinga Bódi Beliznai – Barna Mezey) Budapest, 1997.
22. Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből, Tanulmánykötet, (szerk. Bódiné Beliznai Kinga) Budapest, 1998.
23. *Gönczi Katalin*: Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt, Budapest, 2000.
24. *Pomogyi László*: Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon, Budapest, 2001.
25. *Föglein Gizella*: Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949, Budapest, 2001.

Előkészületben

Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes (Studienband)

Stipta István: A magyar jogtörténettudomány 1975 és 2000 között.

RECHTSGESCHICHTLICHE VORTRÄGE

Publikationes des Lehrstuhls für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität

1. *Kurt Seelmann*: Hegels Versuche einer Legitimation der Strafe in seiner Rechtsphilosophie von 1820, Budapest 1994
2. *Wolfgang Sellert*: Der Beweis und die Strafzumessung im Inquisitionprozeßrecht, Budapest 1994
3. *Wilhelm Brauner*: Grundrechtsentwicklung in Österreich, Budapest 1994
4. *Barna Mezey*: Kerker und Arrest (Anfänge der Freiheitsstrafe in Ungarn), Budapest 1995
5. *Reiner Schulze*: Die Europäische Rechts- und Verfassungsgerichte - zu den gemeinsamen Grundlagen europäischer Rechtskultur, Budapest 1995
6. *Kurt Seelmann*: Feuerbachs Lehre vom „psychologischen Zwang“ und ihre Entwicklung aus Vertragsmetaphern des 18. Jahrhunderts, Budapest 1996
7. *Kinga Beliznai*: Gefängniswesen in Ungarn und Siebenbürgen im 16-18. Jahrhundert (Angaben und Quellen zur Geschichte des ungarischen Gefängniswesens), Budapest 1997
8. *Michael Köhler*: Entwicklungslinien der deutschen Strafrechtsgeschichte, Budapest 1998
9. *Attila Horváth*: Die privatrechtliche und strafrechtliche Verantwortung in dem mittelalterlichen Ungarn, Budapest 1998
10. *Allan F. Tatham*: Parliamentary Reform 1832-1911 in England, Budapest 1999

IN VORBEREITUNG

- Arnd Koch*: Schwurgerichte oder Schöffengerichte? C.I.A. Mittermaier und die Laienbeteiligung im Strafverfahren
- Balázs Pálvölgyi*: Alternative Freiheitsstrafen in der ungarischen Strafrechtsgeschichte
- Cecília Farkas–Erika Kremniczky*: Alternative Freiheitsstrafen und Alternative der Freiheitsstrafen in Ungarn im 20. Jhr.
- Katalin Ligeti*: Liberales Strafrechtsdenken in Ungarn im Reformzeitalter
- Attila Horváth*: Totalitäres Strafrecht und Strafvollzug in dem stalinistischen ungarischen Staat
- Barna Mezey*: Ungarisch–deutsche Verbindungen im Rechtsunterricht

ÁLLAM- ÉS JOGTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIÁK

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének kiadványai

1. *Pál Lajos*: Állam- és jogtörténeti tárgyú tanulmányok a magyar jogi folyóiratokban 1945–1979
2. *Király Miklós*: A Rákóczi szabadságharcra vonatkozó közlemények három történettudományi folyóiratban
3. *Illés Krisztina–Pomogyi László*: A „Századok” című folyóiratban megjelent publikációk állam- és jogtörténeti bibliográfiája (1867–1981)
4. *Pandula Attila*: Múzeumi évkönyvek állam- és jogtörténeti bibliográfiája (1945–1981)
5. *Pomogyi László*: A magyarországi cigányság történetének válogatott bibliográfiája
6. *Horváth Béla*: A Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó források a Századok című folyóiratban
7. *Antall György András*: A Levéltári Híradó, Levéltári Szemle és a Levéltári Közlemények jogtörténeti bibliográfiája 1945–1980
8. *Ókrös Edit*: A tudományegyetemek jogtörténeti kutatóinak és oktatóinak publikációs tevékenysége az egyetemi és kari kiadványok tükrében (1945–1983)
9. *Hamza Gábor*: A magyar római jogi szakirodalom bibliográfiája 1945–1984
10. *Szabó Mária*: A Magyar Történelmi Tár, a Történelmi Tár, valamint a Történelmi Szemle (1912–1930) jogtörténeti bibliográfiája
11. *Horváth Attila*: A Magyar Jogászegyleti Értekezések bibliográfiája (1881–1943)
12. *Földi András–Szájer József–Fekete Orsolya*: Bibliographie der ungarischen Literatur des Römischen Rechts 1945–1985
13. *Stauber Péter*: Bónis György jogtörténeti munkássága
14. *Tala Péterné–Davidovics Krisztina*: Degré Alajos jogtörténeti munkássága

15. *Mezey Barna–Tala Péterné–Tólas József*: Eckhart Ferenc jogtörténeti munkássága

Előkészületben

Kajtár István: Csizmadia Andor jogtörténeti munkássága.
A magyar jogtörténettudomány bibliográfiája 1945–2000.

ISBN 963 389 239 2

9 789633 892398